

Barbara Słonczewska

SIEĆ BIBLIOTEK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO WARSZAWSKIEGO
W LATACH 1907-1952

Temat niniejszego artykułu, dotyczącego sieci bibliotek TNW, wymaga dodatkowego uściślenia¹.

Lata 1907-1952 to okres istnienia Towarzystwa Naukowego Warszawskiego jako instytucji naukowej od początku planującej utworzenie biblioteki. W 1908 r. powstała już Biblioteka, zwana od 1913 r. Biblioteką Centralną, zaś od 1911 r., kiedy pojawiły się pierwsze pracownie Towarzystwa, można mówić o bibliotekach istniejących przy placówkach naukowych TNW.

Komentarza wymaga także granica 1952 roku, gdyż, o ile to było możliwe, starałam się uwzględnić, co stało się ze zbiorami zakładów naukowych Towarzystwa po 1952 r., czyli po dacie likwidacji TNW. W większości wypadków udało mi się ustalić miejsce obecnego przechowywania księgozbiorów poszczególnych placówek Towarzystwa. Biblioteki sieci TNW omówione zostaną w następującym porządku:

I. Biblioteka Centralna TNW

II. Biblioteki jednostek organizacyjnych TNW

1. Wydział I Językoznawstwa i Literatury

a. Gabinet Filologiczny

b. Pracownia Fonetyczna

2. Wydział II Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii

a. Gabinet Nauk Historycznych

b. Nauk Ekonomicznych

c. Instytut Nauk Antropologicznych /patrz Prac.Antropol./

d. Pracownia Dokumentacyjno-Naukoznawcza

3. Wydział II Nauk Matematycznych i Przyrodniczych

a. Prac.Neurobiologiczna

- b. Prac. Mineralogiczna
- c. Prac. Zoologiczna
- d. Prac. Serologiczna
- e. Prac. Radiologiczna
- f. Prac. Gleboznawcza i Biuro Atlasu Gleboznawczego
- g. Prac. Fizjologiczna
- h. Prac. Meteorologiczna
- i. Prac. Medycyny Doświadczalnej
- j. Prac. Chemii Fizjologicznej i Patologicznej
- k. Obserwatorium Astronomiczne
- l. Gab. Botaniczny
- ł. Gab. Matematyczny
- m. Prac. Biologii Ogólnej
- n. Prac. Fizyczna
- o. Prac. Antropologiczna i Inst. Nauk Antropolog.
- p. Inst. Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego

Układ informacji w ramach każdego zakładu jest następujący:

- pełna nazwa, data powołania i zakończenie działalności, adres /gdzie się mieścił/ i ewentualne zmiany miejsca pobytu;
- liczba zbiorów;
- podstawa wzrostu księgozbioru /źródła wzrostu/;
- charakterystyka księgozbioru /zakres zbiorów zależny od profilu zakładu/;
- prace biblioteczne:
 - gromadzenie,
 - opracowywanie,
 - udostępnianie,
 - informacja,
- wydawnictwa własne.

Przedstawienie sieci bibliotek TNW wymaga krótkiego przypomnienia systemu organizacji samego Towarzystwa.

Towarzystwo Naukowe Warszawskie działało od dnia 25 listopada 1907 r., kiedy to odbyło się pierwsze Zebranie Ogólne Towarzystwa², do dnia 31 grudnia 1952 r., kiedy przejęte zostało, wraz z Akademią Umiejętności, przez powstającą Polską Akademię Nauk. Mieściło się ono w domu przy ul. Śniadeckich 8 /od 1911 r./, zaś od 1924 r. także w Pałacu Staszica, który stanowił w XIX w. siedzibę Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Towarzystwo Naukowe Warszawskie miało na celu rozwijanie i popieranie badań we wszystkich dziedzinach wiedzy oraz ogłaszanie

drukiem wyników tychże badań³. Władzami TNW były: Zarząd Towarzystwa, Zebranie Ogólne administracyjne, na niższym szczeblu: Prezydium Wydziału, Zebranie administracyjne Wydziału. Towarzystwo w latach 1907-1928 dzieliło się na trzy Wydziały: Wydział I Językoznawstwa i Literatury, Wydział II Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii, Wydział III Nauk Matematycznych i Przyrodniczych. W 1928 r. dokonano podziału Wydziału III na dwa Wydziały: III Nauk Matematyczno-Fizycznych i IV Nauk Biologicznych; w 1930 r. powstał Wydział V Nauk Technicznych; w 1951 r. Wydział Nauk Technicznych wraz z Sekcją Nauk Rolniczych rozwijał swą działalność jako Wydział VI, zaś Sekcja Nauk Lekarskich przekształciła się w Wydział V⁴.

TNW w ogromnym stopniu przyczyniło się do wypracowania w Polsce nowych wzorów badań naukowych realizując koncepcję instytutu badawczego, zakładając szereg laboratoriów, pracowni i placówek badawczych. W TNW od 1924 r. rozpoczęto prace nad reformą ustroju Towarzystwa, przechodząc stopniowo na pozycje instytucji o charakterze akademickim, a tym samym ograniczając liczbę zakładów badawczych. Reformę tę zakończono w 1935 r. Towarzystwo powstałe w specyficznych warunkach niewoli, w oparciu o wydane w następstwie rewolucji 1905 r., prawo o stowarzyszeniach, dążyło do przygotowania kadry naukowej, stworzenia podstaw naukowych dla przyszłego Państwa Polskiego. Przetrwalo ono dwie wojny światowe i ciężkie lata po każdej z wojen, skupiło najwybitniejszych uczonych, przyczyniło się nie tylko do rozwoju nauki w Warszawie /m.in. biorąc udział w pracach nad stworzeniem Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej/, lecz i do rozwoju nauki w całym kraju, podejmując zarówno w okresie międzywojennym, jak i po II wojnie światowej myśl stworzenia Ogólnopolskiej Akademii Nauk⁵.

I. Biblioteka Centralna TNW

Biblioteka powstała w 1908 r. Mieściła się w lokalu przy ulicy Śniadeckich 8, zaś od lutego 1932 r. przeniesiona została do nowego lokalu w Pałacu Staszica. W czasie II wojny światowej ocalały księgozbiór przewieziono do Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, zaś od 1948 r. znów do Pałacu Staszica, gdzie 21 lipca 1953 r. zbiory Biblioteki zostały włączone do Działu Zbiorów Ośrodka Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN z siedzibą w Pa-

łacu Staszica⁶. W momencie przekazywania Biblioteki Działowi Zbiorów PAN znajdowało się w niej około 20 000 woluminów. Składały się na nie pozycje dawne, przedwojenne, a także nowe nabyte po wojnie⁷. W skład tego księgozbioru wchodziły dzieła i odbitki ofiarowywane Towarzystwu, bądź kupowane przez Towarzystwo, a także wydawnictwa otrzymywane z wymiany. Do 1918 r. głównym źródłem wzrostu księgozbioru pozostawały dary od osób prywatnych czy instytucji, natomiast po odzyskaniu niepodległości Towarzystwo położyło większy nacisk na wymianę wydawnictw z instytucjami naukowymi w kraju i za granicą⁸. Nadto w latach 1917-1918, na podstawie decyzji General-Gubernatora okupacyjnego Biblioteka otrzymała po 1 egzemplarzu wszystkich druków oraz wydawnictwa i pisma nadsyłane do cenzury warszawskiej. W założeniu miała to być biblioteka gromadząca zbiory o charakterze naukowym - ogólnym, a zbiory specjalistyczne miały gromadzić biblioteki poszczególnych pracowników, które zamierzano powołać. Ponieważ jednak głównym źródłem wpływu były dary⁹, nadto nie od razu powstały pracownie przy TNW, dlatego Biblioteka gromadziła książki ze wszystkich dziedzin wiedzy, stając się biblioteką naukową uniwersalną.

Od 1913 r. w "Sprawozdaniach TNW" pojawia się nazwa Biblioteki Centralnej, której kierownictwo powierzone zostaje kierownikowi Gabinetu Nauk Historycznych /przedtem Biblioteka pozostawała pod zarządem Sekretarza generalnego/. Od 1914 r. aż do 1944 r. kierownikiem tym był Marcell Handelsman. Po II wojnie na kuratora Biblioteki powołano Juliana Krzyżanowskiego, faktyczne kierownictwo spoczywało w rękach Zbigniewa Daszkowskiego. Kierownikowi i pracownikom Biblioteki stawiano wysokie wymagania - w myśl Regulaminu Biblioteki z maja 1949 r. dyrektorem mogła być osoba posiadająca stopień naukowy akademicki /p.7/, pracowników mianował Zarząd po przedstawieniu przez nich świadectwa złożenia państwowego egzaminu bibliotekarskiego /część pracowników mógł mianować sekretarz generalny na wniosek dyrektora Biblioteki/, /p.6/¹⁰.

Wraz z podjęciem przez Bibliotekę funkcji Biblioteki Centralnej zajęto się sprawą centralnego gromadzenia i dokumentowania zbiorów, informacji oraz gospodarki dubletami. W ramach centralnego gromadzenia zbiorów już w 1913 r. powstał projekt scentralizowania wymiany zagranicznej. Wszyscy kierownicy pracowni mieli sporządzić spisy niezbędnych im książek i czasopism, które następnie sprowadzano by z zagranicy¹¹. Projekt ten wszedł w życie dopiero w 1925 r., w związku z trudnościami finansowymi - właś-

ciwe rozdawnictwo wydawnictw nadchodzących do TNW powierzono Bibliotece Centralnej, kwestie wątpliwe pozostawiono w rękach Komisji Bibliotecznej. O podziale książek między różne zakłady TNW decydował profil zbiorów gromadzonych w tychże zakładach¹².

Biblioteka Centralna przekazywała też innym bibliotekom spoza Towarzystwa dzieła niekwalifikujące się do zbiorów TNW, prowadziła także wymianę dubletów z tymi bibliotekami. W związku z pełnioną funkcją centralnego dokumentowania zbiorów biblioteka Centralna prowadziła inwentarz, w którym pewne partie numerów były rezerwowane na księgozbiory pracowni. Kierownicy pracowni nadsyłali do Biblioteki kartki katalogowe dzieł znajdujących się w pracowniach, które stanowiły podstawę przy prowadzeniu jednolitego inwentarza, a także całościowego katalogu alfabetycznego.

W Bibliotece Centralnej, obok alfabetycznego katalogu kartkowego dla całości zbiorów TNW, sporządzono też działowy katalog czasopism, lecz tylko dla zbiorów własnych Biblioteki. Po II wojnie światowej, w związku z zakupami pozycji dotyczących marksizmu i leninizmu, powstał także katalog zalecający dla biblioteki marksizmu-leninizmu. Wymienione katalogi stanowiły w Bibliotece Centralnej podstawę przy udostępnianiu zbiorów i udzielaniu informacji.

Sprawy udostępniania zbiorów normował Regulamin Biblioteki i Przepisy korzystania z Biblioteki zatwierdzone przez Zarząd w maju 1912 r. Regulamin zezwalał na użytkowanie zbiorów tylko członkom TNW i to na miejscu /§ 1/. Omawiał także prawa i obowiązki bibliotekarza /m.in. obowiązek prowadzenia na bieżąco katalogu, dostarczania rocznych sprawozdań z czynności - §§ 3-6/. Zakładał też utworzenie stałego Komitetu Bibliotecznego, który miałby odbywać posiedzenia chociaż dwa razy do roku, w celu ustalenia programu prac bibliotecznych¹³.

Po II wojnie światowej /Regulamin z 1949 r./ opieka nad Biblioteką spoczywała w rękach Rady Bibliotecznej, złożonej z przedstawicieli wszystkich Wydziałów TNW i delegata Zarządu. Z kolei Przepisy korzystania z Biblioteki TNW podawały godziny otwarcia Biblioteki - w dni powszednie godziny przed- i popołudniowe, z wyjątkiem ferii letnich, świątecznych i wielkanocnych - /§ 2/, wyliczały wszystkie czynności, które czytelnik powinien spełnić wchodząc do Biblioteki /§§ 3-4/. Osoby, które chciały wypożyczyć książki /do 10 tomów na osobę/, musiały zobowiązać się do zwrotu książek w ciągu miesiąca /§ 5/. Paragraf 6 głosił ponadto, iż

książki nie mogą być wypożyczone poza obręb Warszawy bez uchwały Zarządu. To samo dotyczyło książek szczególnie cennych¹⁴. Ów Regulamin i Przepisy wyraźnie świadczyły, jak wielką wagę przywiązywało Towarzystwo do zbiorów Biblioteki w praktyce /szczególnie po otwarciu Uniwersytetu w 1915 r./, nie ograniczono się do udostępniania zbiorów jedynie członkom TNW. Korzystać z Biblioteki mogły też osoby upoważnione przez kierownika, tj. profesorowie uniwersyteccy, zaawansowani studenci, a także różne instytucje, np. Biblioteka Ordynacji Zamoyskiej.

Nowy Regulamin Biblioteki zatwierdzony przez Zarząd w maju 1949 r., głoszący, iż Biblioteka jest zakładem naukowym /§ 1/, zezwalał na korzystanie ze zbiorów wszystkim pracownikom naukowym, a w szczególności członkom TNW. Korzystający z Biblioteki powinni byli stosować się do jej regulaminów wewnętrznych /§ 4/¹⁵. Biblioteka, obok udostępniania dzieł na miejscu, w czytelni, wypożyczała też książki na zewnątrz i to nie tylko czytelnikom indywidualnym, lecz także instytucjom i bibliotekom naukowym. Prowadzono ożywione wypożyczanie międzybiblioteczne. Biblioteka w ciągu swego istnienia służyła więc jako warsztat pracy wielu uczonym, prowadziła czynną działalność dokumentacyjną. I tak już w 1916 r. w Bibliotece rozpoczęto przepisywanie kart dla Katalogu Centralnego Bibliotek Warszawskich¹⁶, w 1918 r., na zlecenie Sekcji Bibliotekoznawczej Związku Bibliotekarzy Polskich, rozpoczęto sporządzanie wykazu dzieł z zakresu bibliotekoznawstwa i bibliografii znajdujących się w Bibliotece, dla opracowywanego zbiorowego katalogu dzieł z tego zakresu¹⁷. W 1933 r. ukazała się drukiem cz. I "Katalogu wydawnictw TNW" /za lata 1907-1932/, sporządzona przez Henrykę Szellerową i Wandę Konarską, cz. II wyszła w 1934 r.

W tymże roku 1934 przygotowano dokładny wykaz czasopism zagranicznych znajdujących się w Bibliotece TNW, przeznaczony dla Centralnego Katalogu czasopism zagranicznych, którego redakcja mieściła się w Poznaniu¹⁸.

Wreszcie w 1950 r. sporządzony został wykaz wydawnictw ciągłych z zakresu nauk przyrodniczych w celu uwzględnienia ich w "Spisie biologicznych czasopism zagranicznych", wydawanym przez Państwowy Instytut Biologii Doświadczalnej; przekazano też Komitetowi Słowiańskiemu wykaz wydawnictw ciągłych z zakresu słowiaoznawstwa¹⁹.

Ożywiona działalność Biblioteki Centralnej TNW, pozostającej w ciągłym kontakcie z innymi instytucjami naukowymi, kończy się w roku 1952. Przeprowadzono dwukrotnie inwentaryzacje Biblioteki na dzień 30 czerwca 1952 r. i 29 grudnia 1952 r., jako wstępny etap przekazania jej władzom PAN. Zbiory Biblioteki Centralnej, włączone w 1953 r. do Działu Zbiorów Ośrodka Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN, przejęła 1 marca 1958 r. nowo utworzona Biblioteka PAN /wraz ze zbiorami byłej Kasy im. Mianowskiego przechowywanymi w tymże Ośrodku/²⁰.

Zbiory przewieziono do Pałacu Kultury i Nauki w lipcu 1958 r. Obecnie druki zwarte TNW w Bibliotece PAN są wydzielone w magazynie /ponad 16 tys.vol./, a starodruki przekazane zostały do Biblioteki Kórnickiej, ze względu na potrzebę zapewnienia im właściwych warunków przechowywania i udostępnienia. Biblioteka Kórnicka zobowiązała się do zachowania dawnych sygnatur TNW, a także do opracowania naukowego zbiorów. Zbiory kartograficzne są w Instytucie Historii UW, czasopisma włączono do ogólnego zbioru czasopism Biblioteki PAN.

W katalogach Biblioteki PAN zbiory Towarzystwa nie zostały wydzielone; na przynależność książki do dawnej Biblioteki TNW wskazuje litera T przed sygnaturą²¹.

Ocalałe fragmenty przedwojennego inwentarza i przedwojennego katalogu Biblioteki TNW znajdują się obecnie w Bibliotece PAN, zaś większość materiałów rękopiśmiennych /sprawozdania, korespondencja itd./ przechowywanych jest w Archiwum PAN w Pałacu Staszi-ca. Księgozbiór z różnych dziedzin wiedzy, zgromadzony przez Bibliotekę Centralną, posiada w chwili obecnej dużą wartość bibliofilską i historyczną, a także użytkową²².

II. Biblioteki jednostek organizacyjnych TNW

Biblioteki istniały także przy poszczególnych zakładach naukowych TNW. Zakłady te /w myśl Regulaminu z 1917 r./ rozpadały się na następujące kategorie: instytuty, gabinety, obserwatoria, stacje i biura /punkt 1/²³. Losy bibliotek związanych organizacyjnie z placówkami naukowymi TNW przedstawię w ramach poszczególnych Wydziałów, przyjmując za podstawę pierwotny podział TNW na trzy wydziały, gdyż przy tych pierwotnych wydziałach skupiało się gros placówek naukowych Towarzystwa.

Wprowadzie Instytut Nauk Biologicznych kontynuował od 1928 r. swą działalność w ramach Wydziału IV Nauk Biologicznych, ale powstał jeszcze przy Wydziale III i przy tym Wydziale omawiać będą jego dzieje.

Ponadto przy Wydziale IV nie działała żadna inna pracownia naukowa TNW. Również przy Wydziale V Nauk Technicznych, istniejącym od 1930 r., nie powstała żadna pracownia naukowa, pracowni takich nie było też przy utworzonym w czerwcu 1950 r. Wydziale Nauk Lekarskich.

1. Wydział I Językoznawstwa i Literatury /od 1929 r. działający jako Wydział Językoznawstwa i Historii Literatury

a. Gabinet Filologiczny

Gabinet został powołany 18 listopada 1917 r. na Zebraniu Ogólnym Towarzystwa, na wniosek Zarządu, i prowadził swą działalność w ramach TNW do końca 1952 r. Podstawę Gabinetu stanowiła biblioteka przekazana Towarzystwu w 1915 r. przez Gabriela Korbuta, który w latach 1917-1936 pełnił funkcję kierownika Gabinetu. Zbiory umieszczone zostały w lokalu przy szkole M. Kreczmara; od 1932 r. Gabinet mieścił się na II piętrze Pałacu Staszica, zaś w 1935 r. biblioteka została oddana w depozyt Bibliotece Narodowej na 10 lat i przeniesiono ją do dawnego pałacu rotockich²⁴. Po II wojnie światowej ocalałą resztę zbiorów przejęło w 1945 r. Seminarium Historii Literatury Polskiej UW. Dopiero w marcu 1949 r. księgozbiór wrócił do Pałacu Staszica, gdzie w marcu 1953 r. został przejęty przez Bibliotekę Instytutu Badań Literackich PAN, która istniała od grudnia 1949 r.²⁵

Gabriel Korbut przekazał Towarzystwu w 1915 r. bibliotekę liczącą kilka tysięcy tomów²⁶, w 1936 r. zbiory liczyły 10 tys. pozycji: 6 800 książek, 700 czasopism + 2 000 broszur²⁷, w 1938 r. było w bibliotece 4 000 dzieł różnych, około 800 dzieł podręcznych, około 1 000 czasopism i około 3 000 odbitek²⁸.

Po II wojnie światowej księgozbiór pomnożony o nowe nabytki powojenne liczył w 1952 r. 20 325 tomów, 5 tysięcy broszur oraz duży zbiór wycinków²⁹. Odrębną całość stanowiło w Gabinetcie Archiwum im. E. Orzeszkowej pozyskane po 1945 r., dzięki staraniom J. Krzyżanowskiego, po Towarzystwie im. E. Orzeszkowej. W 1952 r. stan Archiwum powiększony o nowe nabytki przedstawiał się następująco:

280 rękopisów, 1 654 listy Orzeszkowej, 9 757 listów do Orzeszkowej³⁰.

W okresie międzywojennym głównym źródłem wpływu książek do biblioteki były dary i zakupy, po II wojnie światowej podstawę stanowiły zakupy.

Księgozbiór Korbuta, będący zawiązkiem Biblioteki Gabinetu, składał się z dzieł z zakresu historii literatury, krytyki, literatury pięknej staropolskiej i nowożytnej. Pod tym też kątem prowadzono dalszą akcję gromadzenia. Patronował tym przedsięwzięciom kolejny kierownik Gabinetu w latach 1936-1952 - Julian Krzyżanowski. Biblioteka miała charakter naukowy, specjalność jej stanowiły głównie dzieła z zakresu historii literatury polskiej i powszechnej oraz językoznawstwa, pierwodruki i wydania zbiorowe poetów i prozaików polskich i obcych, stare i rzadkie druki, zbiór czasopism i wycinków dotyczących literatury polskiej i powszechnej z czasopism polskich z lat 1900-1925³¹. Wśród tekstów literackich biblioteka posiadała największą ilość pozojji z okresu pozytywizmu - specjalnością był zbiór sienkiewiczianów. Drugą cechą charakterystyczną biblioteki była poważna ilość trudno dostępnych wydań z okresu modernizmu. Obecnie w "Korbutianum" zachowało się też około 550 starych druków głównie z XVII w.³²

Całość zbiorów Gabinetu była systematycznie inwentaryzowana i ujmowana w katalogi alfabetyczne - oddzielnie książki i czasopisma. Po II wojnie światowej dla powiększającego się grona młodych czytelników sporządzono też katalog literatury i opracowań marksistowsko-leninowskich - lektur dla studentów I roku polonistyki. Należy podkreślić, iż w początkowym okresie istnienia biblioteki zbiory udostępniano wyłącznie dla użytku zainteresowanych pracowników TNW, zaś już w niedługim czasie z księgozbioru korzystać mogli też czytelnicy spoza Towarzystwa. Po 1945 r. ze zbiorów Gabinetu korzystali np. członkowie Seminarium Historii Literatury UW, pracownicy IBL, pracownicy bibliotek, redakcji czasopism. Stosowano system wypożyczenia książek pracownikom naukowym oraz w ograniczonym zakresie czytelnictwo na miejscu dla studentów³³. Biblioteka nie ograniczała się przy tym jedynie do biernego udostępniania książek, lecz pracownicy jej służyli korzystającym ze zbiorów różnego rodzaju informacjami, prowadzili działalność dydaktyczną.

Także materiały zgromadzone w Archiwum im. B.Orzeszkowej udostępnione zostały dla uczonych. W oparciu o tak cenne zbiory uka-

zywały się drukiem wydawnictwa własne Gabinetu. Od 1928 r. pracowano nad wydaniem "Biblioteki pisarzy polskich drugiej połowy XVIII wieku i pierwszej ćwierci XIX w." W latach 1932-1934 pozycja ta została wydrukowana. Od 1949 r. przystąpiono w Gabinetcie do wydawania "Dzieł" A. Mickiewicza. Z kolei w Archiwum im. Orzeszkowej w 1951 r. przygotowano do druku pierwszy tom listów Orzeszkowej /planowano wydanie 8 tomów/.

Po przejęciu przez IBL całości zbiorów Gabinetu Filologicznego i scaleniu ich z istniejącym księgozbiorem Biblioteki IBL, zbiory nadal służą jako podstawa źródłowa dla naukowców. W Bibliotece IBL zachowano: osobny katalog alfabetyczny dla Korbutianum, w formie katalogu kłamrowego, scalony katalog dla czasopism i starych druków. Archiwum im. Orzeszkowej weszło w 1954 r. w skład Archiwum naukowego IBL³⁴. Ciągłe wykorzystywanie zbiorów Gabinetu stanowi niewątpliwy dowód wartości dzieł gromadzonych w latach 1917-1952 w ramach TNW.

b. Pracownia Fonetyczna

Pracownia powołana została w kwietniu 1917 r. na Zebraniu Ogólnym Towarzystwa. Kierownictwo Pracowni, stawiającej sobie za cel badania doświadczalne nad mową polską, objął Tytus Benni. Pracownia istniała efemerycznie w 1917 r., brak jakichkolwiek danych o jej księgozbiorze³⁵.

2. Wydział II Nauk Antropologicznych, Społecznych, Historii i Filozofii /od 1929 r. jako Wydział Nauk Historycznych, Społecznych i Filozoficznych/

a. Gabinet Nauk Historycznych

Gabinet powstał w październiku 1913 r. z połączenia Pracowni Historyczno-Geograficznej, istniejącej od 1911 r., na czele z Aleksandrem Jabłonowskim, i Gabinetu Paleograficzno-Historycznego, który powstał w 1913 r. przy tejże Pracowni³⁶. Autorem projektu założenia Gabinetu był Marceł Handelsman, który do 1944 r. pełnił funkcję kierownika GNH. Gabinet, przy którym powołano bibliotekę, mieścił się w lokalu przy ul. Śniadeckich 8, w 1932 r. został przeniesiony do Pałacu Staszica, gdzie pozostał do 1942 r. Ocalałe zbiory przewieziono w 1942 r. wraz z katalogami do BUW, zaś po wojnie zostały one oddane w depozyt Instytutowi Historii

UW. Gabinet Nauk Historycznych istniał więc w ramach TNW w latach 1913-1945.

Zbiory Gabinetu zwiększały się z roku na rok drogą wymiany, darów i kupna³⁷. Już w momencie powstawania biblioteki, w 1913 r., włączone zostały w jej skład wydawnictwa źródłowe z Biblioteki Centralnej TNW. Także w okresie późniejszym Biblioteka Centralna przesyłała bibliotece GNH wydawnictwa źródłowe, dzieła z zakresu nauk pomocniczych historii i inne prace, które odpowiadały profilowi zbiorów gromadzonych w Gabcinecie. Nawet po 1945 r., po przejęciu księgozbioru GNH przez Instytut Historii UW, prowadzono wymianę dubletów z Biblioteką Centralną TNW. Do biblioteki Gabinetu wpływały też wydawnictwa ciągle z wymiany z instytucjami naukowymi polskimi i obcymi, książki ofiarowywane przez instytuty wydawnicze i księgarnie oraz osoby prywatne. Pewną ilość pozycji kupowano, lecz w związku z trudnościami finansowymi Gabinet niejednokrotnie nie był zaopatrzony w podstawowe wydawnictwa historyczne, najnowsze publikacje źródeł, czy najnowsze wydawnictwa bibliograficzne.

W założeniu Gabinet miał być warsztatem pomocniczym, pozwalającym na szersze rozwinięcie w Warszawie planowo prowadzonych wydawnictw źródeł historycznych. Miał gromadzić wydawnictwa źródłowe polskie i obce, bibliografie historyczne, dzieła z zakresu archiwistyki, paleografii i innych nauk pomocniczych historii, miał sprowadzać pracownikom warszawskim do Gabinetu rękopisy ze zbiorów pozawarszawskich, gromadzić inwentarze rękopisów itd.³⁸

Biblioteka Gabinetu zawierała m.in. duży zbiór źródeł średnio-wiecznych /np. kodeksy dyplomatyczne/, źródła do dziejów porobiorowych polskich, wielotomowe wydawnictwa korespondencji napoleońskiej, rękopisy po generale Krukowieckim itd. Księgozbiór biblioteki Gabinetu był inwentaryzowany w Bibliotece Centralnej TNW. Biblioteka Gabinetu prowadziła katalog alfabetyczny, zaprowadzono też osobny katalog czasopism i map³⁹.

Sprawy udostępniania normował "Regulamin Gabinetu Nauk Historycznych TNW" opracowany w 1913 r. Regulamin podawał godziny otwarcia biblioteki /godziny przed- i popołudniowe, prócz niedziel i świąt/, precyzował, kto może korzystać ze zbiorów Gabinetu /w myśl § 2 pracować w Gabcinecie mógł każdy niezależnie od stopnia naukowego/; określał obowiązki pracowników przy korzystaniu z książek. Pracownicy mogli też wypożyczać książki do domu, nie dłużej jednak jak na miesiąc i nie więcej jak 10 tomów

/§ 6/. Mogli też korzystać z pracowni fotograficznej przy Gabinetcie /§ 8/⁴⁰. W Gabinetcie nie ograniczono się przy tym do udostępniania jedynie własnych zbiorów, lecz już od 1914 r. prowadzono wymianę z różnymi bibliotekami i archiwami, przesyłając poszukiwane przez te placówki zbiory z Gabinetu, otrzymując w zamian niezbędne druki i rękopisy dla prac prowadzonych w Gabinetcie, czy też dla czytelników z zewnątrz. Wraz z powstaniem Uniwersytetu /w 1915 r./ pojawiła się jeszcze jedna kategoria użytkowników zbiorów - byli to profesorowie, doktoranci historii UW, uczestnicy seminariów historycznych, zaawansowani studenci UW⁴¹. Corocznie udzielano też nowych pozwoleń na korzystanie ze zbiorów biblioteki. Stale z księgozbioru Gabinetu korzystać mogli m.in. pracownicy powstałego w 1917 r. przy GNH Zakładu Bibliografii Historii Polskiej, który miał za cel ogłoszenie drukiem bibliografii historii Polski za lata 1815-1914. Pierwszy zeszyt tej bibliografii ukazał się w czerwcu 1939 r. pod redakcją H. Bachulskiej, M. Handelsmana, R. Przelaskowskiego.

W działającej od 1922 r. przy GNH Pracowni Atlasu Historycznego, powołanej w celu sporządzenia atlasu historycznego Polski, w oparciu o zbiory kartograficzne biblioteki Gabinetu Stanisław Herbst sporządził katalog map. Także po II wojnie światowej, gdy Gabinet znalazł się w posiadaniu Instytutu Historii UW, zbiory jego nie przestały być cenną pomocą naukową. Przejęte przez Instytut zbiory Gabinetu jako depozyt nie zostały wpisane do inwentarza, posiadały jedynie karty katalogowe włączone do ogólnego katalogu Biblioteki Instytutu. W wyniku wymiany z Biblioteką Centralną TNW w 1952 r. zostało w Bibliotece Instytutu 3 673 vol. z 4 500 vol. przyjętych w 1947 r.⁴²

Z kolei po 1952 r. w teozce archiwalnej znaleźliśmy pisma przekazujące poszczególne voluminy z księgozbioru GNH bibliotece Instytutu Historii PAN /korespondencja ta ciągnie się aż do 1968 r./ Przekazywane były głównie druki zbędne i dublety. Główny jednak zrąb księgozbioru Gabinetu Historycznego TNW pozostał w Bibliotece Instytutu. Pozycje te nie są wyodrębnione w obecnym katalogu Biblioteki Instytutu Historii UW⁴³.

b. Gabinet Nauk Ekonomicznych

Został założony w 1915 r. w celu opracowania "Rocznika Statystycznego Królestwa Polskiego" z uwzględnieniem innych ziem polskich. Kierownikiem Gabinetu wybrano Edwarda Strasburgera. Od 1918 r.

Gabinet był nieczynny, a w 1926 r. został zlikwidowany. W 1915 r. księgozbiór podręczny wynosił 108 dzieł w 143 tomach i nie powiększał się w latach następnych⁴⁴. Nie wiadomo, co stało się z tym księgozbiorem po 1926 r.

c. Instytut Nauk Antropologicznych

Powstał w 1921 r. przy Wydziale II, na bazie Pracowni Antropologicznej działającej w ramach Wydziału III. Działalność Instytutu omówię przy Wydziale III, po przedstawieniu dziejów Pracowni Antropologicznej.

d. Pracownia Dokumentacyjno-Naukoznawcza /Naukoznawcza i Dokumentacyjna/

Powstała w oparciu o bibliotekę naukoznawczą przejętą w 1951 r. od Kasy im. Mianowskiego⁴⁵ i otrzymała lokal w Pałacu Staszica. Po rozwiązaniu TNW placówka ta weszła razem z Biblioteką Centralną TNW, w lipcu 1953 r., do Działu Zbiorów Ośrodka Bibliografii i Dokumentacji Naukowej PAN.

Księgozbiór Pracowni, na której czele stał Stanisław Gleysztor, liczył w 1951 r. około 5 tysięcy tomów⁴⁶ i powiększał się do końca 1952 r. drogą wymiany z polskimi i zagranicznymi instytucjami naukowymi, drogą darów, kupna i prenumeraty. Zbiór ten stanowił miał początek większego zakładu naukowego poświęconego badaniom historii nauki i naukoznawstwa. Gromadzono materiały dotyczące działalności instytutów naukowo-badawczych, towarzystw naukowych w Polsce czynnych w latach 1945-1951 itd.⁴⁷ W 1952 r. rozpoczęto sporządzanie katalogu dziełowego zbiorów Pracowni. W czytelnicy udzielano konsultacji dotyczących naukoznawstwa, udostępniano materiały, m.in. zakładom UW, bibliotekom. Z księgozbioru korzystali profesorowie UW i młodszy personel naukowy oraz bibliografowie. Ponadto biblioteka prowadziła wypożyczanie międzybiblioteczne. Trwały także prace dokumentacyjne nad historią nauki. Prowadzono prace nad bibliografią naukoznawczą, dążono do centralizacji prac naukoznawczych w Polsce. Także po przejęciu Pracowni przez Dział Zbiorów PAN trwały prace nad wydaniem polskiej bibliografii analitycznej z zakresu nauk przyrodniczych i technicznych.

Po utworzeniu w marcu 1953 r. Biblioteki PAN księgozbiór naukoznawczy Pracowni zasilił jej zbiory. Zbiory te od lipca 1958 r. znalazły się w Pałacu Kultury⁴⁸. Początkowo Biblioteka PAN była biblioteką uniwersalną, lecz w myśl Statutu nadanego uchwałą Se-

ekretariatu Naukowego PAN z dnia 17 września 1963 r. przekształciła się w bibliotekę specjalistyczną naukoznawczą⁴⁹. Księgozbiór naukoznawczy gromadzony w Pracowni Dokumentacyjno-Naukoznawczej TNW stał się szczególnie wartościowym członem nowo sprofilowanej Biblioteki.

3. Wydział III Nauk Matematycznych i Przyrodniczych /od 1929 r. działający jako Wydział Nauk Matematyczno-Fizycznych/

Poszczególne pracownie omówione zostaną w kolejności chronologicznej - według dat ich powstawania przy TNW. Wyjątek stanowi Pracownia Antropologiczna przedstawiona bezpośrednio przed Instytutem Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, gdyż chodziło mi o zgrupowanie obok siebie dwóch instytutów - Instytutu Biologii i Instytutu Nauk Antropologicznych, powstałego na bazie Pracowni Antropologicznej.

a. Pracownia Neurobiologiczna /Neurologiczna/

Założona została przez Edwarda Flataua przy Towarzystwie Psychologicznym, w maju 1911 r. przekazana została TNW. Pracownia działała od 1912 r. pod kierownictwem E. Flataua. W latach 1920-1923 Pracownia znalazła się w Instytucie Biologii Doświadczalnej jako Zakład Neurobiologii; w okresie od połowy 1923 r. do stycznia 1935 r. znów stanowiła samodzielną placówkę TNW. Wreszcie 1 stycznia 1935 r. powołano Zakład Neurobiologii w ramach IBD, pod kierownictwem Kazimierza Orzechowskiego. W ten sposób zakończył się samodzielny byt Pracowni. Dalsze jej losy zostały omówione przy Instytucie Biologii Doświadczalnej.

Przy Pracowni istniał niewielki księgozbiór podręczny, który w 1914 r. liczył 56 tomów, prenumerowano 16 czasopism⁵⁰. Liczba ta utrzymywała się w następnych latach. W 1929 r. biblioteka Pracowni liczyła 100 tomów⁵¹, w 1934 r. około 200 dzieł⁵². Był to księgozbiór podręczny z zakresu anatomii prawidłowej i porównawczej ustroju nerwowego, fizjologii itd.⁵³ Księgozbiór ten znalazł się od 1935 r. w Zakładzie Neurobiologii Instytutu Biologii Doświadczalnej.

b. Pracownia Mineralogiczna

Została założona przez Stanisława Thugutta w 1904 r.⁵⁴, przeniesiona do gmachu Towarzystwa jesienią 1911 r., czynna od stycz-

nia 1913 r. Prowadziła działalność pod kierunkiem S.Thugutta do II wojny światowej - z początkiem 1940 r. przeniesiono zbiory Pracowni na ul. Ocuki, gdzie część spłonęła w pożarze budynku. Ocalałą resztę umieszczono w BUW. Większość inwentarza Pracowni zaginęła⁵⁵.

Biblioteka Pracowni w czerwcu 1913 r. liczyła 1 500 vol.⁵⁶; w czerwcu 1930 r. - 2 042 tytuły w 2 451 vol., w tym 331 t. czasopism⁵⁷, w czerwcu 1937 r. - 3 364 tytuły w 3 450 tomach, w tym 1 234 t. czasopism⁵⁸.

Podstawowy trzon księgozbioru /1 500 vol. w 1913 r./ został przekazany bibliotece przez S.Thugutta, nadto Biblioteka Centralna TNW wydzieliła ze swoich zbiorów dzieła treści mineralogicznej i chemicznej i przekazała je Pracowni. Pewną ilość pozycji kupowano, zaś od 1926 r. /gdy ukazał się pierwszy tom "Archiwum Pracowni Mineralogicznej"/ rozpoczęła się ożywiona wymiana z instytucjami naukowymi w kraju i za granicą. Ułatwiała ona wpływ najnowszych wydawnictw periodycznych.

Rozrastające się zbiory były inwentaryzowane i katalogowane /w latach 1931-1937, ze względu na brak środków, zbiory nie były katalogowane/. Ze zbiorów, poza kierownikiem i asystentami, ko-rzystało grono specjalistów spoza TNW. Księgozbiór służył pomocą w pracach naukowych, których wyniki ukazywały się drukiem w "Archiwum Pracowni Mineralogicznej". W latach 1926-1939 wyszło 13 tomów tego wydawnictwa. Wkrótce po wojnie S.Thugutt wznowił działalność wydawniczą dawnej placówki, wydając "Archiwum" w latach 1945, 1946, 1947. Po wojnie ocalałą część biblioteki oddano w depozyt Zakładowi Mineralogii i Petrografii UW, gdzie w listopadzie 1947 r. rozpoczęto porządkowanie książek i odbitek Pracowni, a także podjęto próby nawiązania wymiany za "Archiwum"⁵⁹.

Po wojnie Pracownia nie odrodziła się więc jako odrębna komórka przy TNW. Zbiory, które przeszły w posiadanie UW, nie przetrwały do dzisiaj w wydzielonej formie. W scalonej bibliotece Wydziału Geologii UW nie odnalazłam śladów istnienia księgozbioru Pracowni Mineralogicznej TNW.

c. Pracownia Zoologiczna

Została zaprojektowana w 1910 r., a założona w końcu 1912 r. z funduszu Józefa Pawińskiego. Kierownikiem Pracowni został Jan Tur. Pracownię zlikwidowano prawdopodobnie w 1919 r., gdyż przy omawianiu Instytutu Biologii Doświadczalnej można znaleźć notat-

kę, iż cały inwentarz Pracowni Zoologicznej włączono do Zakładu Biologii Ogólnej Instytutu. Żadne opracowania nie podają jednak dzieł w księgozbiór podręcznego Pracowni. Biblioteka składała się z 200 tomów dzieł podstawowych, oraz z biblioteki Franciszka Błońskiego oddanej pod opiekę Pracowni, aż do czasu otwarcia przez Towarzystwo pracowni botanicznej⁶⁰. Pracownia abonowała także kilka czasopism specjalistycznych, m.in. "Zoologischer Anzeiger", "Journal of Experimental Zoology".

W 1917 r. stan biblioteki wynosił 236 tomów /bez zbiorów F. Błońskiego/⁶¹. Były to dzieła zakupione, ofiarowane bibliotece, bądź przekazane z Biblioteki Centralnej TNW. Owa biblioteka podręczna nastawiona była na problematykę anatomiczno-embriologiczną, która dominowała w pracach badawczych zespołu Pracowni.

d. Pracownia Serologiczna

Zarząd wyraził zgodę na kupno i prowadzenie od 1 stycznia 1913 r. Pracowni Serologicznej, powstałej z Instytutu Serologicznego utrzymywanego przez Władysława Palmirskiego⁶². Pracownię prowadził Teofil Grylewicz, zaś po wybuchu I wojny światowej funkcję kierownika objął Władysław Porębski. Zakończyła ona swą działalność 1 maja 1919 r. wobec braku funduszy na jej dalsze utrzymanie. Zdecydowano się na przekazanie jej Ministerstwu Zdrowia Publicznego - rozpoczęto w związku z tym wyprzedaż inwentarza⁶³.

W 1914 r. w Pracowni było 14 dzieł w 50 tomach, prenumerowano 7 czasopism⁶⁴. Zbliżona liczba około 20 dzieł utrzymywała się w Pracowni w kolejnych latach. Księgozbiór miał więc jedynie charakter podręczny, gdyż podstawowym torem działania Pracowni były badania z dziedziny serologii i bakteriologii oraz wyrób surowic. Nie wiadomo, co stało się z księgozbiorem Pracowni po 1919 r.

c. Pracownia Radiologiczna

Pracownia otwarta została 1 sierpnia 1913 r. dzięki funduszowi przekazanemu przez rodzinę Mirosława Kernbauma, a autorem projektu założenia tej placówki był Samuel Dickstein. Kierownikiem honorowym Pracowni została Maria Skłodowska-Curie. Pracownię faktycznie prowadził Ludwik Wertenstein⁶⁵. Placówka ta czynna była do wybuchu II wojny światowej. Po 1945 r. nie wznowiła swej działalności w ramach TNW.

Ponadto w latach 20-tych /przed 1926 r./ powstał przy Pracowni Oddział Chemii Koloidów, na czele którego stał Hilary Lachs. W la-

tach 1930-1932 Oddział ten był samodzielną pracownią. Został zlikwidowany w kwietniu 1932 r., a jego inwentarz przekazany w charakterze depozytu Zakładowi Chemii Fizycznej WWF⁶⁶. Przy Oddziale istniał niewielki księgozbiór podręczny, składający się z książek i czasopism specjalnych.

W samej Pracowni Radiologicznej biblioteka zawierała w 1914 r. 51 dzieł w 128 tomach, abonowano 9 czasopism⁶⁷, przed wybuchem II wojny było w bibliotece około 120 dzieł⁶⁸. Biblioteka, obok książek poświęconych promieniotwórczości, zawierała dzieła z fizyki ogólnej oraz roczniki najważniejszych czasopism fizycznych angielskich, francuskich i niemieckich. Była to jedynie biblioteka podręczna, lecz zgromadzony księgozbiór przedstawiał dużą wartość, zawierał bowiem pozycje ściśle specjalistyczne, odpowiadające kierunkom badań prowadzonych w Pracowni.

Po wybuchu II wojny światowej księgozbiór zdeponowano w BUW - depozyt ten składał się z 305 tomów czasopism i 89 tomów książek, nadto z kilku roczników nie oprawionych⁶⁹.

Po wojnie księgozbiór znalazł się w większości w Zakładzie Fizyki Doświadczalnej UW. W chwili obecnej w bibliotece Zakładu Fizyki Doświadczalnej nie ma żadnych śladów istnienia zbiorów byłej Pracowni Radiologicznej TNW.

f. Pracownia Gleboznawcza i Biuro Atlasu Gleboznawczego

Pracownia ta została założona w 1902 r. i do 1907 r. pozostawała przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, następnie przeszła na własność Towarzystwa Centralnego Rolniczego. Od 1 lutego 1913 r. znalazła pomieszczenie w lokalu TNW, gdzie równoległe zaczęto organizację Biura Atlasu Gleboznawczego pod kierownictwem Sławomira Miklaszewskiego⁷⁰. Biuro pracowało nad wykreślaniem map gleboznawczych Królestwa Polskiego.

Pracownia zakończyła swą działalność /łącznie z Biurem/ w okresie międzywojennym - już "Rocznik TNW" z 1926 r. nie wymienia tej Pracowni. Brak jakichkolwiek wiadomości o istnieniu księgozbioru przy owej Pracowni.

g. Pracownia Fizjologiczna

Została uruchomiona w 1913 r. z fundacji Józefa Pawińskiego. Prace rozpoczęła w 1914 r. pod kierunkiem Jana Sosnowskiego, a od 1916 r. pod kierunkiem Kazimierza Białaszewicza. W 1919 r. Pracownia ta weszła w skład Instytutu Biologii Doświadczalnej jako Zakład Fizjologii.

Przy Pracowni już w 1913 r. istniał księgozbiór specjalistyczny - w grudniu 1914 r. było 49 dzieł w 149 tomach, prenumerowano 11 czasopism⁷¹, w grudniu 1918 r. było 220 dzieł w 394 tomach, prenumerowano 15 czasopism⁷².

Pracownia co roku wydatkowała pewne sumy na książki i czasopisma. Profil zbiorów zgodny był z badaniami prowadzonymi w Pracowni - zajmowano się zagadnieniami ogólnej przemiany materii i energii. Po 1919 r. księgozbiór podręczny Pracowni znalazł się prawdopodobnie w Instytucie Biologii Doświadczalnej, chociaż późniejsze opracowania nie podają na ten temat żadnych danych.

h. Pracownia Meteorologiczna

Powstała jesienią 1912 r. na mocy decyzji Zarządu TNW, a prace rozpoczęła w 1913 r. Mieściła się w gmachu TNW przy ul. Śniadeckich 8. Kierownikiem Pracowni został Władysław Gorczyński. W latach 1926-1931 Pracownia była nieczynna /brak danych co do lat wcześniejszych/. W 1932 r. na miejscu Pracowni powstał Gabinet Aktynometryczny, w 1938 r. Gabinet wzbogacił się o placówkę w Obserwatorium Morskim w Gdyni oraz w willi "Maciejka" w Orłowie Morskim. W czasie II wojny placówki te zajęli Niemcy, a urządzenia i zbiory zostały wywiezione do Hamburga. Księgozbiór warszawski Gabinetu uległ zniszczeniu i rozproszeniu⁷³.

Biblioteka Pracowni liczyła początkowo 1 800 dzieł w około 3 tys. tomach, abonowano 14 czasopism⁷⁴; w 1918 r. było w bibliotece 6 650 tomów, prenumerowano też kilka czasopism /liczba ta zmieniła się na skutek trudności związanych z wojną/⁷⁵. Księgozbiór powiększał się także w następnych latach, lecz nie dysponuję danymi dotyczącymi całości zbiorów Gabinetu. Wzrost ten następował dzięki darom, zakupom czy wreszcie depozytom. Przewieziono też do zbiorów Pracowni wszystkie dzieła z Biblioteki Centralnej treści meteorologicznej, geograficznej i astronomicznej.

W bibliotece od 1913 r. prowadzono katalogowanie wpływających dzieł. Były to książki treści głównie meteorologicznej stanowiące cenną pomoc przy badaniach klimatycznych, dotyczących całego niemal obszaru kuli ziemskiej. Była to więc jedyna w swoim rodzaju biblioteka na ziemiach polskich, której rolę w pełni doceniało kierownictwo Pracowni. Pracownicy Gabinetu ogłaszali komunikaty z prac naukowych w "Sprawozdaniach" Wydziału III.

Po II wojnie Gabinet pozbawiony zbiorów i przyrządów nie odrodził się w ramach TNW.

1. Pracownia Medycyny Doświadczalnej

Powstała w 1914 r. z połączenia Pracowni Chirurgii Doświadczalnej i Patologii Doświadczalnej, które to pracownie zaczęto organizować w 1913 r.⁷⁶ Pracownia Medycyny Doświadczalnej nie była czynna w latach 1915-1918, nie ma żadnych danych o jej księgozbiorze. Wiadomo jedynie, że inwentarz Pracowni znalazł się w Instytucie Biologii Doświadczalnej.

j. Pracownia Chemii Fizjologicznej i Patologicznej

Otwarcie jej nastąpiło w kwietniu 1914 r., a zakończenie działalności przypadło na koniec 1918 r. W latach tych organizacja Pracowni nie posunęła się naprzód. W 1919 r. inwentarz Pracowni przejęła Pracownia Fizjologiczna i Pracownia Biologii Ogólnej, które weszły w skład Instytutu Biologii Doświadczalnej. Brak wiadomości o księgozbiorze tej Pracowni.

k. Obserwatorium Astronomiczne im. J. Jędrzejewicza

Obserwatorium założone w Płońsku przez Jana Jędrzejewicza między 1872 a 1883 rokiem, przeniesione do Warszawy w 1887 r. do Szkoły Technicznej Wawelberga i Rotwanda przy ul. Mokotowskiej 6, zostało w czerwcu 1912 r. przejęte przez TNW⁷⁷. W 1923 r. zostało ono przejęte przez Obserwatorium UW, gdyż brakowało w TNW funduszy na nową, korzystną lokalizację Obserwatorium. Było ono właściwie aż do końca okresu międzywojennego nieczynne. Podczas okupacji Obserwatorium przestało istnieć.

W Obserwatorium znajdował się niewielki księgozbiór podręczny. W 1931 r. biblioteka liczyła 1 278 numerów pozycji skatalogowanych⁷⁸ /liczba ta powtarza się w Rocznikach następnych/. Nie wiadomo, co stało się z księgozbiorem tej placówki w okresie II wojny i czy po wojnie zdołano ustalić jej losy.

l. Gabinet Botaniczny

Otwarty został w listopadzie 1915 r. Gabinet powołano z myślą o pracy nad stworzeniem w Warszawie zielnika centralnego⁷⁹. Mieścił się on na II piętrze gmachu TNW, przy ul. Śniadeckich 8, a jego kierownikiem został Zygmunt Wóycicki. Gabinet Botaniczny zlikwidowano w 1926 r., chociaż już w latach 1921-1923 rozpoczęło się przejmowanie jego zbiorów przez Zakład Systematyki i Geografii Roślin UW, kierowany przez Bolesława Hryniewieckiego.

Podstawowy trzon bibliotek Gabinetu stanowił księgozbiór Franciszka Błońskiego, zakupiony w 1912 r. przez TNW od Eugonii Fałęckiej. Biblioteka będąca jedną z ważniejszych bibliotek botanicznych polskich zawierała 1 621 dzieł botanicznych, 651 broszur, 884 tomy czasopism, 34 atlasy i mapy, 136 książek treści medycznej⁸⁰. Zbiór ten do czasu otwarcia Gabinetu Botanicznego pozostawał pod opieką Pracowni Zoologicznej. Dzieła nie odnoszące się do botaniki wydzielono i przekazano innym zakładom TNW, m.in. Bibliotece Centralnej TNW.

W 1918 r., po całkowitym uporządkowaniu, biblioteka zawierała 3 602 dzieła⁸¹. Księgozbiór objął kilkaset opracowań monograficznych rodzajów i gatunków roślin, prac z historii botaniki, paleobotaniki, fizjologii i anatomii roślin. W zbiorach Błońskiego nie zabrakło nawet drobnych przyczynków dotyczących flory polskiej, a także flory krajów sąsiednich, głównie Niemiec i Rosji. Błoński posiadał także komplety przyrodniczych czasopism polskich i obcych⁸².

Zgromadzony systematycznie i planowo księgozbiór ujęty był w katalogu biblioteki Błońskiego w układzie według języków - oddzielnie czasopisma, książki, broszury, atlasy⁸³. Księgozbiór Błońskiego, po włączeniu do biblioteki Gabinetu Botanicznego, został skatalogowany na nowo i już w 1916 r. udostępniony częściowo czytelnikom. Także po przeniesieniu biblioteki Błońskiego do Zakładu Systematyki w 1922 r., księgozbiór służył jako pomoc naukowa dla studentów. W czasie II wojny światowej B. Hryniewiecki umieścił część księgozbioru w BUW, kilkadziesiąt starych druków przeniósł do biblioteki Wyższej Szkoły Handlowej, kilkadziesiąt innych dzieł złożył w pomieszczeniu Komisji Likwidacyjnej przy ul. Traugutta, które zostały spalone w 1944 r.⁸⁴

Po zakończeniu wojny część zbiorów Gabinetu, złożonych w BUW, została przekazana do księgozbioru Biblioteki Centralnej TNW, a następnie wraz z całym księgozbiorem Biblioteki Centralnej trafiła do Biblioteki PAN. Tę część biblioteki Gabinetu zidentyfikowała dopiero w 1961 roku Zofia Sidorowicz.

Wśród książek braki wynosiły około 1/4 pozycji. Większe straty poniosły czasopisma. Księgozbiór liczył więc 1 800 książek i broszur, w tym sto kilkadziesiąt pozycji cennych druków, będących w 1/3 pozycjami nierejestrowanymi w Polsce⁸⁵.

Inną część zbiorów Gabinetu /m.in. starych druków/ wkrótce po wojnie zidentyfikowano w Zakładzie Systematyki i Geografii Roślin

UW. Zbiór starych druków liczył po odnalezieniu kilkadziesiąt pozycji⁸⁶.

Czasopisma przy porządkowaniu księgozbioru TNW po II wojnie światowej zostały wydzielone i przesygnowane, potem włączono je do magazynu czasopism Biblioteki PAN.

Obecnie większość zbiorów Gabinetu znajduje się w Bibliotece PAN, nie licząc kilkadziesiątu starych druków w Zakładzie Systematyki. Zbiory te są ustawione w magazynie Biblioteki PAN łącznie z księgozbiorem Biblioteki Centralnej TNW. Zdaniem prof. Skirgiełło powinny one znaleźć się gdzie indziej, gdyż w Bibliotece PAN są słabo wykorzystywane.

Starodruki z księgozbioru Błońskiego zostały, tak jak i starodruki Biblioteki Centralnej TNW, przekazane do Kórnik.

1. Gabinet Matematyczny

Gabinet powstał w 1918 r., w oparciu o подарowaną w 1914 r. przez Samuela Dicksteina bibliotekę matematyczną. Ze względu na trudności lokalowe Gabinet, kierowany przez S. Dicksteina do 1939 r., prowadził swą działalność z przerwami /głównie na początku lat 20-tych/. Od 1928 r. Gabinet został przeniesiony do Pałacu Staszica, gdzie brak było należytego pomieszczenia na zbiory.

Trudności w normalnym funkcjonowaniu Gabinetu zostały rozwiązane dopiero w 1936 r., kiedy to przekazano księgozbiór Gabinetu w charakterze depozytu na 10 lat do lokalu BN na ul. Krakowskie Przedmieście 32⁸⁷. W czasie II wojny światowej księgozbiór przechowywany był w BUW i ocalał z pewnymi stratami. W 1945 r. został oddany w depozyt Seminarium Matematycznemu UW⁸⁸. Część księgozbioru, zwłaszcza wydawnictwa starsze, nadal pozostawała w BUW, aż do 1949 r., kiedy zbiory te przewieziono do lokalu Seminarium. Od 1951 r. rozpoczęto z kolei przenoszenie księgozbioru z lokalu Seminarium do Państwowego Instytutu Matematycznego znajdującego się w gmachu TNW przy ul. Śniadeckich 8. W 1951 r. zbiory wzbogaciły się też o książki treści matematycznej z Biblioteki Centralnej TNW.

Dnia 1 grudnia 1952 r. Gabinet Matematyczny TNW, pozostający pod kierunkiem Kazimierza Kuratowskiego, został przejęty przez PIM. Po włączeniu Instytutu do PAN zbiory Gabinetu nadal pozostawiono w składzie Instytutu.

Biblioteka Gabinetu liczyła w 1918 r. 10 000 vol.⁸⁹, w 1937 r. było ponad 10 000 tytułów dzieł /bez nowych wpływów/⁹⁰. Po II woj-

nie światowej w lokalu Państwowego Instytutu Matematycznego w 1952 r. znajdowało się 2 339 tomów książek i ponad 2 000 tomów czasopism /były to pozycje zinwentaryzowane/⁹¹. Głównym źródłem wpływu nowych pozycji były dary /przeważnie od S. Dicksteina/. Otrzymywano też z wymiany numery czasopism za "Prace Matematyczno-Fizyczne". Niewielką ilość pozycji kupowano. W bibliotece kompletowane były dzieła przeważnie treści matematycznej, oraz z zakresu fizyki i historii nauk ścisłych. Ze względu na wspomniane trudności lokalowe, zbiory te nie zostały całkowicie zinwentaryzowane, skatalogowane i oprawione. Po przekazaniu księgozbioru do BH w 1936 r. kontynuowano prace biblioteczne.

Po wojnie, już w 1946 r. rozpoczęto opracowywanie katalogu alfabetycznego i działowego, scalono rozproszone zbiory. Pomimo niesprzyjających warunków lokalowych, już w 1926 r. czytelnia i pracownia Gabinetu otwarte zostały dla użytku czytających - byli to członkowie TNW, profesorowie UW i studenci. Po 1945 r. z księgozbioru korzystali pracownicy Seminarium Matematycznego UW, personel spoza UW, personel pomocniczy, studenci Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UW.

Czytelnia Gabinetu czynna była od godz. 8⁰⁰ do 19⁰⁰. Zbiory udostępniano na miejscu, książki można było też otrzymać do domu. Z czytelni dziennie korzystało 7-10 osób⁹².

Obecnie zbiory Gabinetu Matematycznego przechowywane w lokalu IM PAN są wykorzystywane w mniejszym stopniu. Ze względu na warunki lokalowe druki zwarte Gabinetu znajdują się we Wrocławiu. Na mocy umowy z 14 lipca 1970 r. zbiory znalazły pomieszczenie we wrocławskiej pracowni Instytutu Matematycznego PAN, w piwnicach willi. Praktycznie są więc one niedostępne, gdyż przesłanie żądanej książki do Warszawy wymaga wielu zabiegów. Książek tych znajduje się we Wrocławiu ponad 4 tysiące, a przesłanie ich do Wrocławia umotywowano niewielkim stopniem wykorzystania ich w bibliotece Instytutu /wiąże się to zapewne ze specyfiką dziedziny/. Zbiory te mają w chwili obecnej wartość historyczną - służyć mogą jako źródła do historii matematyki.

Czasopisma Gabinetu Matematycznego pozostały na miejscu. W katalogu alfabetycznym zbiory Gabinetu są złączone z ogólnymi zbiorami Instytutu; pozostały stare inwentarze, które wykazują osobno pozycje Gabinetu.

Należy też wspomnieć, iż na mocy umowy z dnia 15 kwietnia 1969 r. starodruki, w liczbie około 300, przekazane zostały do Biblioteki Kórnickiej.

W Instytucie Matematycznym PAN przy ul. Śniadeckich 8 są więc obecnie z dawnego Gabinetu Matematycznego jedynie czasopisma⁹³.

m. Pracownia Biologii Ogólnej

Powstała w listopadzie 1918 r. pod kierunkiem Romualda Minkiewicza. Już od 1919 r. znalazła się w składzie Instytutu Biologii Doświadczalnej jako Zakład Biologii Ogólnej. Dalsze jej losy przedstawię więc w ramach losów Instytutu im. M. Nenckiego.

n. Pracownia Fizyczna

Pracownia znajdowała się od 1921 r. w stadium organizacji, kierownikiem jej został Czesław Białobrzęski. W latach 1924-1926 Pracownia była nieczynna. Uruchomiono ją na nowo w końcu października 1926 r. jako część pracowni pod nazwą Wydziału Badań Ścisłych, wchodzącej w skład Instytutu Fizycznego przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa⁹⁴.

Pracownia przestała istnieć pod koniec grudnia 1931 r. Biblioteka Pracowni stanowiła depozyt MWRiOP a składały się na nią ważniejsze czasopisma fizyczne z ostatnich lat i niewielka ilość książek⁹⁵. Depozyt ten z chwilą zorganizowania Zakładu Fizyki Doświadczalnej UW został przekazany temu Zakładowi /znalazł się tam także cały inwentarz Pracowni⁹⁶.

o. Pracownia Antropologiczna

Została założona we wrześniu 1905 r. przez Kazimierza Stołyhwę przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. W październiku 1911 r. Pracownia została przekazana TNW wraz z całym inwentarzem⁹⁷. Zajmowała ona dwie sale na II piętrze gmachu TNW przy ul. Śniadeckich 8, kierownictwo jej nadal spoczywało w rękach K. Stołyhwy.

Zbiory Pracowni Antropologicznej liczyły w czerwcu 1911 r. 1 113 tytułów dzieł⁹⁸, w grudniu 1918 r. było 2 234 tytuły dzieł w 2 346 tomach⁹⁹. Księgozbiór powiększał się głównie dzięki darom i zakupom. Ponadto w skład biblioteki włączone zostały dzieła treści antropologicznej, etnologicznej, archeologicznej wydzielone z Biblioteki Centralnej TNW, a także dzieła tej samej treści przekazane z Biblioteki Centralnej jako dary. Program działalności Pracowni obejmował pracę nad zagadnieniami ogólnymi z dziedziny morfologii ogólnej, antropologii, etnologii, paleontologii, archeologii i metodyki badań antropologicznych¹⁰⁰.

Zgromadzony księgozbiór z tego zakresu, ujęty w inwentarzu, zaopatrzony w alfabetyczny katalog kartkowy i katalog rzeczowy, był wykorzystywany przez pracowników TNW i innych pracowników naukowych spoza Towarzystwa. Byli to słuchacze Wyższych Kursów Naukowych, pracownicy Zakładu Anatomii Opisowej UW, uczestnicy ówczesnych antropometrycznych odbywających się w Pracowni, tj. nauczyciele szkół średnich i ludowych¹⁰¹.

Pracownia prowadziła swą działalność w nie zmienionej formie do 1920 r. - potem została przekształcona w Zakład Antropologii. Ponadto na zebraniu Zarządu 4 października 1920 r. powołano Zakład Etnologii ze Stanisławem Poniatowskim na czele¹⁰². W 1921 r. obu tym zakładom nadano nazwę "Instytut Nauk Antropologicznych". Instytut powstał przy Wydziale II TNW i na jego czele stanął K. Stołyhwo, a od 1935 r. S. Poniatowski.

Instytut składał się z: Zakładu Antropologii, Zakładu Etnologii, Pracowni Archeologii Przedhistorycznej, Muzeum Prehistorycznego im. E. Majewskiego, Biblioteki Instytutu, Sekcji Posiedzeń Naukowych /Sekcji antropologii, etnologii i archeologii; Sekcji orientalistycznej/¹⁰³. Instytut otrzymał Regulamin zatwierdzony w końcu grudnia 1922 r., w myśl którego miał popierać wszechstronny rozwój nauk antropologicznych w Polsce /punkt 1/, był bowiem ośrodkiem skupiającym pracowników naukowych na polu antropologii fizycznej, etnologii /z etnografią i folklorem/ i prehistorii. W Regulaminie wyszczególniono też konieczność prowadzenia najbogatszej w Polsce biblioteki z zakresu nauk antropologicznych, założenia katalogu centralnego bibliotek warszawskich z zakresu etnologii i orientalistyki itd.¹⁰⁴

INA był zarazem Oddziałem Polskim Międzynarodowego Instytutu Antropologii, co zapewniało mu szerokie kontakty z zagranicą. Mimo trudności materialnych, Instytut funkcjonował nieprzerwanie do wybuchu II wojny światowej, przyjmując w 1935 r. nazwę "Instytutu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych TNW". /wynikało to z załączenia terminu antropologia wyłącznie do badań nad stroną fizyczną ras ludzkich/.

Po kapitulacji Warszawy w 1939 r. Instytut został opieczętowany, a zbiory przewieziono do Państwowego Muzeum Archeologicznego /mieszczącego się w Muzeum Narodowym/, gdzie przetrwały do końca wojny¹⁰⁵.

Po wojnie nie reaktywowano Instytutu jako całości. "Rocznik TNW" z 1948 r. wymienia jedynie Gabinet Antropologiczny, "Rocz-

niki TNW" z 1949 i 1950 r. przynoszą jedynie informację o tworzącym się Zakładzie Nauk Antropologicznych pod kierunkiem Bolesława Rosińskiego.

"Rocznik TNW" z 1950 r. podaje też, iż Zakład Antropologii UW zajął się całością zbiorów INAiE¹⁰⁶. Dalsze losy zbiorów Instytutu przedstawię przy omawianiu poszczególnych zakładów INAiE. Wśród wyliczonych wyżej zakładów Instytutu omówię jedynie te, które posiadały księgozbiory /poświadczone w źródłach/, tj. Sekcję Orientalistyczną, Muzeum im. E. Majewskiego i Bibliotekę Centralną Instytutu.

Sekcja Orientalistyczna - działała w ramach INA w latach 1923-1937 r. Po 1937 r. została przekształcona w Komisję Orientalistyczną i prowadziła działalność niezależną przy Wydziale I¹⁰⁷ aż do 1952 r. Nie wiadomo jednak, co stało się z księgozbiorem treści orientalistycznej, który zaczęto kompletować w 1923 r. W myśl Statutu Sekcji biblioteka miała spełniać ważną rolę w badaniach orientalistycznych prowadzonych w Sekcji /§ 2-3/¹⁰⁸. Biblioteka wzbogacała się dzięki darom, rozpoczęto wymianę czasopism z zagranicą w zamian za swe wydawnictwa, prowadzono też prenumeratę czasopism. W ten sposób biblioteka zdołała skompletować pokaźną ilość czasopism orientalistycznych.

Zbiory były inwentaryzowane, w 1931 r. sporządzony został katalog biblioteki. Z biblioteki korzystali stale członkowie Sekcji, nadto pracownicy INA, znajdując w zbiorach najnowsze materiały z czasopism. Po 1937 r. brak danych o losach biblioteki Sekcji.

Kolejny zakład badawczy INA - Muzeum Prehistoryczne im. E. Majewskiego zostało założone już w 1899 r. przy redakcji "Światowida"¹⁰⁹. Po różnych kolejach losu Erazm Majewski zdecydował się w 1920 r. na przekazanie zbiorów TNW, przy czym dublety z biblioteki zaoferował Uniwersytetowi Jagiellońskiemu.

Na mocy Aktu darowizny Towarzystwo przejęło Muzeum 3 czerwca 1921 r., czyniąc Majewskiego dożywotnim dyrektorem /zmarł w listopadzie 1922 r./. Majewski wymagał, by Muzeum zapoczątkowane "celem umiejętnego gromadzenia i badania zabytków przedhistorycznych polskich..." stało się nierozzerwalną całością dostępną dla publiczności¹¹⁰.

Zbiory przeniesiono do Pałacu Staszica wraz z nie uporządkowaną biblioteką archeologiczną, oraz przekazanymi przez Majewskiego rocznikami "Światowida".

Uroczyste otwarcie Muzeum nastąpiło dopiero w 1932 r. W 1933 r. Muzeum wyodrębniło się, stanowiąc odtąd osobny zakład badawczy TNW, prowadzony przez Włodzimierza Antoniewicza.

W czasie II wojny zbiory Muzeum zostały włączone do PMA. Po powstaniu wywieziono je do Niemiec, skąd część udało się po wojnie rewindykować i oddać w depozyt PMA¹¹¹. Tak więc po II wojnie Muzeum nie odrodziło się w ramach TNW. Księgozbiór Muzeum, podobnie jak i zbiory wykopalisk, uległ w czasie wojny zniszczeniu i rozproszeniu.

Biblioteka Muzeum licząca w 1930 r. 206 tytułów dzieł w 224 tomach, 72 tytuły czasopism w 403 tomach oraz 301 broszur¹¹²; w 1937 r. 362 dzieła w 383 tomach, 333 tytuły czasopism w 1 447 tomach i 568 broszur¹¹³, została w czasie II wojny przeniesiona w większości do BUW, skąd jednak książki wywiózł okupant. Dopiero w 1947 r. biblioteka Muzeum wróciła do Warszawy /w stanie niekompletnym/.

Biblioteka archeologiczna /w swym stanie sprzed wojny/ służyła pomocą przy badaniu kultur pradziejowych na ziemiach Polski. Zasadniczo księgozbiór ofiarowany przez Majewskiego powiększał się w następnych latach /od 1931 r./, głównie dzięki wymianie za "Światowid". Ożywiona wymiana z instytucjami krajowymi i zagranicznymi trwała nieprzerwanie do wybuchu wojny.

W latach 1934-1937 prowadzono w bibliotece intensywne prace inwentaryzacyjne i katalogowe dla rozrastających się zbiorów. Z biblioteki poza członkami TNW korzystali profesorowie i studenci Uniwersytetu oraz osoby spoza UW. Cały czas utrzymywano kontakt z Zakładem Archeologii Przedhistorycznej UW. Muzeum wydawało swój organ "Światowid", w którym pracownicy naukowcy publikowali wyniki swych badań i który stanowił podstawę w wymianie publikacji archeologicznych z zagranicą.

Biblioteka Muzeum, a raczej jej ocalałe fragmenty, jest w chwili obecnej w posiadaniu PMA. Książki z Muzeum są opatrzone exlibrisem Majewskiego. W bibliotece PMA znajdują się też niktłe resztki katalogu księgozbioru E. Majewskiego. Brak danych o dacie wpływu tych pozostałości po zbiorach do PMA. Nadto biblioteka posiada częściowy inwentarz periodyków z biblioteki Majewskiego - można sądzić, iż jest to przedwojenny inwentarz z tej biblioteki, gdyż przy źródłach wpływu podawano np. wymianę ze "Światowida", dar Lucyny Majewskiej. Inwentarz ten był prowadzony do wojny, gdyż podano ostatnie roczniki czasopism z 1938 r.

Na półkach obecnej biblioteki PMA jest jednak mało zbiorów w porównaniu z tym, co podaje inwentarz. Zapewne zbiory Muzeum im. E. Majewskiego przy rewindykacji zostały rozproszone po wielu bibliotekach. Gros tych zbiorów skupiło jednak Państwowe Muzeum Archeologiczne przy ul. Długiej 52¹¹⁴.

Jednym z równorzędnych Zakładów Instytutu była Biblioteka Centralna. Zarządzającego Biblioteką i jej personelem wybierała co-rocześnie w listopadzie Rada Instytutu /punkt 12 Regulaminu INA/. Biblioteka pozostająca aż do wybuchu II wojny światowej pod kierunkiem Stanisława Poniatowskiego została w drugiej połowie 1931 r. przeniesiona do Pałacu Staszica, gdzie od stycznia 1932 r. rozpoczęto ustawianie zbiorów. W czasie II wojny światowej zaginęła częściowo antropologiczna część Biblioteki Instytutu, książki z dziedziny etnologii zostały przechowane przez BUW¹¹⁵. Po wojnie Biblioteka Centralna Instytutu, tak jak Instytut, nie odrodziła się.

Biblioteka INA zdołała zgromadzić bogaty księgozbiór, liczący w 1925 r. 4 332 vol.¹¹⁶, w 1933 r. 6 268 vol.¹¹⁷, i powiększający się stale w latach następnych. Nie dysponuję niestety danymi łącznymi za lata późniejsze. Wzrost ten następował dzięki zakupom z budżetu INA, wymianie za wydawnictwa INA, darom dla Instytutu lub jego poszczególnych oddziałów /np. wpływy od K. Stołyhwy, biblioteka po Michale Federowskim przekazana w 1923 r., dzieła i rękopisy z biblioteki nakryskiej Strawińskich przejęte w 1923 r.¹¹⁸/.

Biblioteka gromadziła dzieła z zakresu antropologii, etnologii, prehistorii i działów pokrewnych. Miały to być książki uznane za niezbędne dla Biblioteki przez kierowników poszczególnych zakładów INA. Biblioteka Instytutu stała się największym i najbogatszym na terenie Polski księgozbiorem z zakresu nauk antropologicznych, zawierającym najnowsze publikacje otrzymywane z wymiany za "Archiwum Nauk Antropologicznych".

Cały czas w Bibliotece trwały prace inwentaryzacyjne i katalogowe, prowadzone przez młodszych pracowników naukowych Instytutu. Zbiory Biblioteki służyły wszystkim zakładom Instytutu oraz innym instytucjom naukowym, np. UW, Polskiemu Towarzystwu Geograficznemu. Z Biblioteki obok personelu naukowego UW korzystali też studenci Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego i Wydziału Lekarskiego. Sytuacja taka trwała do wybuchu II wojny światowej. Po

1945 r. zbiory uległy rozproszeniu, trudno więc było znaleźć miejsca obecnego przechowywania księgozbioru IMA.

Udało mi się ustalić obecne losy księgozbioru, podążając za notatką, iż zbiorami Instytutu zajął się Zakład Archeologii UW. Przedtem chciałabym jeszcze wspomnieć o próbie poszukiwań zbiorów Instytutu w PMA. W bibliotece PMA zachowały się szczątki katalogu czasopism Biblioteki IMAiE oraz część katalogu druków zwartych pochodzących z Biblioteki Instytutu /na kartkach zaznaczano niekiedy, że jest to dar K.Stołyhwy/. Nie wynika z tego jednak, czy którakolwiek z pozycji wskazywanych przez te katalogi znajduje się w obecnej chwili w bibliotece PMA¹¹⁹.

Powracając do sprawy przejęcia zbiorów przez Zakład Antropologii UW, to w momencie tworzenia PAN księgozbiór treści antropologicznej przekazany został do Zakładu Antropologii PAN we Wrocławiu, zaś księgozbiór treści etnologicznej trafił do Zakładu Etnografii UW¹²⁰.

Nikłe resztki księgozbioru Instytutu dostały się do obecnego Instytutu Zoologii UW /około 240 książek/, z czego kierowniczka biblioteki dr Hanna Delimat przekazała część książek BUW, część poszczególnym zakładom UW, np. Działowi Antropologii przy Katedrze Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej¹²¹. Zbiory etnologiczne przekazane zostały, jak już wspomniałam, w depozyt Katedrze Etnografii. Księga inwentarzowa wykazuje 1 141 druków zwartych, choć liczba ta nie jest ścisła, gdyż do biblioteki i w okresie późniejszym wpływały pojedyncze egzemplarze książek z IMAiE.

Z kolei czasopisma nie są wydzielone w inwentarzu, trudno więc podać liczbę tytułów, posiadają jedynie wyróżnienie w katalogu czasopism - jako "Dep. TNW". Część rękopisów pozostaje w BUW. Warto dodać, iż akcją gromadzenia tych zbiorów po wojnie zajmował się prof. W.Dynowski, ówczesny kierownik Katedry Etnografii¹²².

p. Instytut Biologii Doświadczalnej im. M.Nenckiego

Instytut powstał w 1919 r. na czele z Kazimierzem Białaszewiczem. Mieścił się przy ul. Śniadeckich 8 i w skład jego weszły następujące zakłady: Zakład Neurobiologii pod kierunkiem Edwarda Flataua /w 1923 r. oddzielony od Instytutu w związku z projektem powołania Instytutu Medycyny Doświadczalnej/; Zakład Fizjologii kierowany przez K.Białaszewicza; Zakład Biologii Ogólnej pod kierunkiem Romualda Minkiewicza, który to Zakład wchłonął inwentarz

byłej Pracowni Zoologicznej, rozwiązanej w 1919 r. Pracowni Chemii Fizjologicznej i Patologicznej, a także część inwentarza po Pracowni Medycyny Doświadczalnej oraz Pracowni Meteorologicznej¹²³. W roku 1920 utworzona została Stacja Hydrobiologiczna na Wigrach pod kierunkiem Alfreda Lityńskiego; w 1922 r. powstał Zakład Embriologii Eksperymentalnej /od 1927 r. jako Zakład Morfologii Doświadczalnej/ kierowany przez Józefa Eismonda, zaś w latach 1927-1934 przez Jana Dembowskiego. W 1928 r. utworzony został Zakład Biometrii pod kierunkiem Jana Spławy-Meymana; w 1932 r. powstała Stacja Morska na Helu kierowana przez Mieczysława Boguckiego; w 1935 r., wcielono do Instytutu Zakład Neurobiologii pod kierunkiem Kazimierza Orzechowskiego. W 1937 r. powstała Stacja Rzečna na Polesiu w Pińsku pod kierunkiem Jerzego Wiszniewskiego¹²⁴. Równorzędną placówką była też Biblioteka Centralna Instytutu, której organizacyjnie podlegały księgozbiory poszczególnych zakładów Instytutu. Początkowo Instytut był finansowany z funduszków TNW, od 1935 r. otrzymał autonomię gospodarczą.

We wrześniu 1939 r. wszystkie pomieszczenia Instytutu uległy zniszczeniu. Po wojnie Instytut wkrzeszono w Łodzi, już w kwietniu 1946 r. został on upaństwowiony. Kierownictwo Instytutu powierzono Janowi Dembowskiemu. W 1952 r. Instytut został włączony do sieci PAN. W latach 1953-1955 nastąpiło stopniowe przeniesienie Instytutu do Warszawy, do nowego gmachu przy ul. Pasteura 3¹²⁵.

Instytut był więc właściwie związany z TNW jedynie do wybuchu wojny /można też wliczyć lata 1939-1945/. Po wojnie stał się on odrębną placówką, nie wymienianą w "Rocznikach TNW".

W Instytucie Biologii Doświadczalnej, obok księgozbioru Biblioteki Centralnej Instytutu, istniały księgozbiory przy następujących placówkach:

- przy Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach,
- przy Zakładzie Biometrii,
- przy Stacji Morskiej na Helu,
- przy Zakładzie Neurobiologii,
- przy Stacji Rzečnej w Pińsku.

Znajdujemy też wzmianki o księgozbiorach: Zakładu Fizjologii, Zakładu Biologii Ogólnej, Zakładu Morfologii Doświadczalnej.

Zakład Fizjologii, w którym zajmowano się badaniem ogólnej przemiany materii i energii, posiadał niewielki księgozbiór podręczny, którego istnienie potwierdzają materiały rękopiśmienne. Placówka miała liczyć 520 dzieł i 35 czasopism prenumerowanych¹²⁶. B.Chwalewik podaje, iż w 1927 r. księgozbiór Zakładu wynosił 849 tomów¹²⁷. Są to jedyne dane o księgozbiórze Zakładu, na jakie się natknęłam.

Zakład Biologii Ogólnej, w którym prowadzono badania w zakresie morfologicznych i psychofizjologicznych przystosowań organizmu do środowiska, posiadał także niewielką ilość dzieł. W tece 39 znajdziemy wzmiankę, iż w 1922 r. w placówce tej znajdowało się 740 dzieł i 6 czasopism abonowanych¹²⁸, zaś B.Chwalewik podaje, iż w 1927 r. było w Zakładzie 420 t., około 2 tys. broszur i 18 czasopism¹²⁹.

Zakład Embriologii /Morfologii Doświadczalnej/, w którym prowadzono badania nad wpływem czynności zewnętrznych na czynności komórki pierwotnej oraz badania w kierunku zoopsychologicznym, posiadał własny księgozbiór podręczny poświadczony jedynie przez B.Chwalewika - księgozbiór ten liczył 42 tomy i 2 czasopisma¹³⁰.

Stacja Hydrobiologiczna na Wigrach założona w osadzie Płociczno, zaś od 1928 r. zlokalizowana w pobliżu Suwałk, zajmowała się badaniem wód śródlądowych i ustrojów je zamieszkujących. Ta cenna placówka została w 1939 r. przejęta przez władze niemieckie. Pomocą w badaniach specjalistycznych prowadzonych w Stacji miał służyć własny księgozbiór.

W 1927 r. w Stacji było 50 tytułów czasopism w 165 t., 129 tytułów druków zwartych w 156 t. i 1 218 odbitek¹³¹. Według danych z końca 1934 r. /są to ostatnie dane, którymi dysponuję/ inwentarz biblioteki przekroczył 3 tys. numerów katalogowanych, przy czym aż pięciokrotnie powiększył się dział czasopism otrzymywanych drogą wymiany¹³². Wymiana stanowiła więc podstawę wzrostu księgozbioru. Otrzymywano czasopisma polskie i zagraniczne w zamian za wychodzące od 1922 r. "Sprawozdania Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach", zmienione w 1926 r. na "Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa" /do wojny wyszło 12 tomów/¹³³.

W ten sposób zgromadzono księgozbiór z zakresu limnologii - limnografii i limnobiologii opisowej i doświadczalnej, stanowiący w kraju cenny zbiór specjalnej literatury limnologicznej. Księgozbiór ten był wykorzystywany nie tylko przez pracowników Stacji, lecz także przez specjalistów przyjeżdżających na teren Stacji w celu przeprowadzenia określonych badań.

W czasie II wojny światowej zbiory Stacji przejęła niemiecka Stacja rybacka w Giżycku. Część biblioteki odnaleziona w Suwałkach przewieziono po wojnie do Instytutu Biologii Doświadczalnej w Łodzi¹³⁴. Tylko znikoma część księgozbioru wigierskiego znalazła się po wojnie, za sprawą Andrzeja Szczepańskiego, w utworzonej w 1951 r. Stacji Hydrobiologicznej w Mikołajkach.

Zakład Biometrii mieścił się od chwili powstania przy Zakładzie Statystyki SGGW. Zajmował się głównie zastosowaniem statystyki matematycznej do zagadnień biologii i działalność swą zakończył z dniem 1 kwietnia 1936 r.

Księgozbiór istniał w Zakładzie już od momentu powstania placówki. W 1931 r. księgozbiór liczył 75 t. książek i 280 t. czasopism¹³⁵, w 1935 r. było 168 t. książek i 732 t. czasopism¹³⁶. Wzrost ten następował dzięki wymianie /głównie za wydawnictwo własne "Statistica" wychodzące w latach 1929-1938/, a także dzięki zakupom z funduszków Instytutu im. Menckiego. Wiadomości o Zakładzie kończą się na roku 1936.

Stacja Morska na Helu - posiadała Oddział biologiczny na Helu i Oddział rybacki w Gdyni. Powstała w celu prowadzenia badań oceanograficznych oraz badań biologicznych na Bałtyku. Stacja prowadziła działalność do wybuchu II wojny światowej, po czym inwentarz jej wraz z biblioteką został przejęty przez Niemców. Stacja posiadała odrębny księgozbiór, który w 1933 r. liczył około 1 300 t. książek i czasopism oraz około 500 odbitek¹³⁷. W 1937 r. biblioteka zawierała 684 t. książek, 817 t. czasopism i 1 600 odbitek¹³⁸. Na księgozbiór ten złożyły się depozyty Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz MWRiOP, jak również książki zakupione. Księgozbiór składał się m.in. z czasopism i monografii morskich. Część czasopism biblioteka prenumerowała, część nadchodziło z wymiany. Księgozbiór Stacji w wyniku wypadków wojennych uległ rozproszeniu.

Zakład Neurobiologii - rozpoczął swą ponowną działalność w ramach Instytutu od początku 1935 r. Podejmowano w nim głównie badania dotyczące neurochirurgii doświadczalnej. Biblioteka Zakładu liczyła w końcu 1935 r. 82 numery książek i 110 odbitek¹³⁹. Podobny stan biblioteki utrzymał się do wojny. W czasie wojny zbiory Zakładu zostały rozproszone.

Stacja Rzeczna w Pińsku - mieściła się nad rzeką Piną i jej zadaniem było prowadzenie badań biologicznych na terenie Polesia, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień hydrobiologicznych, głów-

nie biologii rzek i bagien. Stacja w Pińsku została po zmianie granic przejęta przez władze radzieckie.

Biblioteka Stacji liczyła w 1939 r. około 600 numerów odbitek¹⁴⁰. W 1937 r. J. Wiszniewski zwracał się do pracowników naukowych z prośbą o odbitki prac dotyczących fizjografii, hydrografii, geografii i biologii Polesia¹⁴¹.

Pozostało jeszcze omówić Bibliotekę Centralną Instytutu będącą placówką wiodącą w zakresie piśmiennictwa biologicznego. Ponieważ Zakłady Instytutu zajmowały się zróżnicowaną problematyką, to w Bibliotece rozpoczęto gromadzenie literatury dla całości nauk biologicznych.

Biblioteka prowadziła ożywioną działalność do września 1939 r. Potem zbiory przeniesiono do gmachu Medycyny Sądowej przy ulicy Ozki. Budynek ten wraz z książkami spłonął w 1944 r.¹⁴² Ocalało zaledwie kilkadziesiąt tomów uratowanych przez Włodzimierza Niemirkę, z wydawnictw własnych zniszczeniu uległy "Acta Biologiae Experimentalis", "Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa"¹⁴³. Po wojnie, w Łodzi, Aniela Szwejczerowa zaczęła odbudowywać Bibliotekę. W latach 1953-1955 Biblioteka wraz z całym Instytutem znalazła swe pomieszczenia w Warszawie przy ul. Pasteura 3, stając się znów placówką wiodącą w zakresie piśmiennictwa biologicznego.

Biblioteka Centralna Instytutu, pozostając do wojny w składzie TNW, zgromadziła cenny księgozbiór, który w 1927 r. liczył 1 169 książek w 1 643 t., 190 czasopism w 1 484 t. i 2 374 odbitki¹⁴⁴. W 1937 r. było w Bibliotece Centralnej i w bibliotekach Zakładów Instytutu 1 765 książek w 3 600 t., 350 czasopism w 8 000 t. i 8 500 odbitek¹⁴⁵. Szybki wzrost księgozbioru zawdzięczano przede wszystkim wymianie za wydawnictwa własne Instytutu, m.in. za wychodzące od 1921 r. "Prace Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego".

Ponadto, obok wymiany, wpływały też czasopisma drogą prenumeraty lub jako depozyty /np. w 1929 r. otrzymano ze Związku Radzieckiego prywatny księgozbiór M. Nenckiego/. W ten sam sposób prowadzono też akcję gromadzenia zbiorów po 1945 r., gdy uznanie Instytutu za placówkę państwową dało Bibliotece większe możliwości prenumeraty. Ponadto Biblioteka otrzymała na kredyt wydawnictwa innych instytucji, za które mogła zrewanżować się dopiero 10 lat później¹⁴⁶. Od momentu włączenia Instytutu do PAN dotacje z PAN-u umożliwiły większy zakup książek i czasopism.

Biblioteka obejmowała zbiory z zakresu: neurofizjologii, biochemii, biologii eksperymentalnej oraz pewnych dyscyplin pokrewnych /ten kierunek gromadzenia utrzymał się do dzisiaj/. W 1926 r. przeprowadzono reorganizację księgozbioru - powstały cztery działy: podręczny i monografii, czasopism i wydawnictw ciągłych, odbitek oraz wyodrębnione archiwa. Każdy z tych działów posiadał osobne katalogi kartkowe: alfabetyczny i rzeczowy¹⁴⁷. Początkowo funkcje biblioteczne pełnili młodszy pracownicy nauki, od 1934 r. pieczę nad Biblioteką sprawowała fachowa bibliotekarka Aniela Szwejczerowa.

Wspomniana reorganizacja zbiorów w 1926 r. wpłynęła na intensyfikację wykorzystania posiadanej księgozbioru zarówno przez pracowników Instytutu, jak i czytelników spoza Instytutu. Biblioteka służyła swymi zbiorami wszystkim zainteresowanym biologią w Polsce - z Biblioteki korzystało stale około 80 osób, wypożyczając około 600-700 t. rocznie¹⁴⁸.

Wypożyczanie zorganizowano w myśl zasady, że książka powinna być, jako narzędzie pracy, łatwo dostępna każdemu i w każdej chwili. Także po II wojnie światowej Biblioteka Instytutu służyła swymi zbiorami wszystkim zainteresowanym placówkom naukowym. W celu sprawniejszego udostępniania księgozbioru, oraz uzyskania wiadomości o rozproszonych zasobach literatury biologicznej w Polsce rozpoczęto w okresie międzywojennym prace nad katalogiem centralnym. Prace te były wynikiem współpracy z bibliotekami pokrewnymi, zarówno w zakresie wypożyczenia międzybibliotecznego, jak i działalności informacyjnej.

W 1925 r. ukazał się "Katalog biologicznych czasopism zagranicznych znajdujących się w księgozbiorach instytucji naukowych w Polsce" /materiały nadesłało 95 bibliotek z ośrodków akademickich¹⁴⁹.

Po II wojnie światowej nadal kontynuowano wydawanie spisów. W 1951 r. A. Szwejczerowa sporządziła spis materiałów ze 113 bibliotek, który objął 3 000 tytułów - "Spis zagranicznych biologicznych czasopism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w bibliotekach polskich"¹⁵⁰. W 1952 r. ukazał się analogiczny spis sporządzony przez A. Szwejczerową i Jadwigę Groszyńską, dotyczący czasopism i wydawnictw ciągłych polskich¹⁵¹.

Możemy więc stwierdzić, że w zakresie gromadzenia, opracowywania, udostępniania i informacji o zbiorach Biblioteka Instytutu, która po wojnie oderwała się wraz z Instytutem od TNW, kontynuoc-

wała wzory wypracowane w Bibliotece Centralnej Instytutu Biologii, gdy był on jeszcze placówką TNW. W Bibliotece zachowało się bardzo mało pozycji z przedwojennego okresu, pozostało trochę ocalałych wydawnictw własnych sprzed wojny¹⁵².

Znaczenie bibliotek TNW

Towarzystwo Naukowe Warszawskie stworzyło pierwszą zorganizowaną i konsekwentną sieć bibliotek naukowych w Warszawie. W skład tej sieci wchodziły: Biblioteka Centralna TNW, biblioteki centralne instytutów, biblioteki jednostek specjalistycznych, w tym biblioteki poszczególnych zakładów w ramach instytutów. Wymienione biblioteki obejmowały piśmiennictwo ze wszystkich niemal dziedzin nauki, a biblioteki centralne były placówkami równorzędnymi w zespole placówek naukowych TNW.

Biblioteka Centralna pozostawała w momencie powstania w 1908 r. pod zarządem sekretarza generalnego TNW, od października 1913 r. kierownictwo jej zostało powierzone kierownikowi Gabinetu Nauk Historycznych.

Z Biblioteką Centralną ściśle współpracowały biblioteki przy poszczególnych placówkach Towarzystwa. W myśl regulaminu Biblioteki z maja 1912 r. utworzona została Komisja Biblioteczna mająca na celu ustalanie programu prac bibliotecznych.

Biblioteki Centralne Instytutu Biologii Doświadczalnej i Instytutu Nauk Antropologicznych podlegały bezpośrednio Radom Naukowym swych instytutów, zaś biblioteki poszczególnych zakładów w ramach instytutów były podporządkowane bibliotece centralnej danego instytutu. Sprawy bibliotek omawiane były na zebraniach Zarządu TNW i Rady Pracowni Naukowych.

Sieć bibliotek Towarzystwa gromadziła księgozbiory ogólnonaukowe i ściśle specjalistyczne, kładąc nacisk na najnowsze, stojące na najwyższym poziomie publikacje. Księgozbiór ogólnonaukowy zgromadziła Biblioteka Centralna TNW, biblioteki centralne instytutów gromadziły księgozbiory z zakresu właściwych sobie dyscyplin naukowych. Z kolei biblioteki zakładów wchodzących w skład instytutów posiadały księgozbiory ściśle specjalistyczne, np. Stacja Hydrobiologiczna na Wigrach IBD zgromadziła księgozbiór limnologiczny, Stacja Morska na Helu IBD posiadała księgozbiór składający się m.in. z czasopism i monografii morskich, Sekcja Orien-

talistyczna INA gromadziła wszystkie dzieła w językach orientalnych oraz dzieła dotyczące Wschodu. Także w ramach poszczególnych pracowni Towarzystwa, nie wchodzących w skład Instytutów, gromadzono księgozbiory ściśle specjalistyczne, np. Pracownia Meteorologiczna księgozbiór z zakresu meteorologii, Pracownia Radiologiczna księgozbiór z zakresu radiologii. Były to księgozbiory wartościowe, stanowiące w wielu wypadkach podstawę badań naukowych. Pomagały one w stworzeniu w Warszawie prężnego ośrodka badawczego, który swoimi wpływami wykraczał poza środowisko warszawskie. Zbiory Towarzystwa udostępniane były nie tylko członkom TNW, lecz wszystkim uczonym /bez względu na przynależność organizacyjną/, studiującym i zainteresowanym daną dyscypliną nauki.

Na szczególną uwagę zasługuje więc z Uniwersytetem Warszawskim. Ze zbiorów Towarzystwa korzystali profesorowie, młodszy personel naukowy oraz studenci poszczególnych wydziałów, w zakładach Towarzystwa odbywały się niejednokrotnie zajęcia ze studentami, np. w Gabinetcie Nauk Historycznych.

Zbiory Towarzystwa zasilaly w wielu wypadkach księgozbiory innych powstających bądź rozwijających się placówek naukowych, np. księgozbiór Franciszka Błońskiego z Gabinetu Botanicznego przejęty został w 1921 r. przez Zakład Systematyki i Geografii Roślin UW, w 1922 r. znalazły się tam także zbiory po Franciszku Kamińskim. Prowadzono także umiejętną gospodarę dubletami, wymieniając je z innymi placówkami naukowymi. W ramach sieci bibliotek TNW prowadzono centralnie wymianę, dokumentację i informację naukową /ogólną i specjalistyczną/. Kierownicy poszczególnych pracowni nadsyłałi do Biblioteki Centralnej spisy książek i czasopism, które powinny się znaleźć w bibliotekach pracowni. Właściwe rozdawnictwo wydawnictw nadchodzących do TNW powierzono częściowo Bibliotece Centralnej, kwestie wątpliwe pozostawiano w rękach Komisji Bibliotecznej. Kryterium podziału, wpływających do bibliotek pozycji, był profil gromadzenia przyjęty w danej bibliotece.

Biblioteka Centralna TNW prowadziła też centralne prace katalogowe, wciągając do katalogu dzieła bibliotek większości pracowni /z pominięciem księgozbiorów instytutów i ich zakładów/. Nadto pewne partie numerów inwentarza Biblioteki były rezerwowane na księgozbiory tychże pracowni.

W zakresie informacji naukowej, obok udzielania porad i wskázówek korzystającym na miejscu ze zbiorów bibliotecznych, wydawa-

no spisy informacyjne o posiadanych przez biblioteki zbiorach z zakresu poszczególnych dziedzin wiedzy, np. w 1925 r. został sporządzony w Instytucie Biologii Doświadczalnej "Katalog biologicznych czasopism zagranicznych znajdujących się w księgozbiorach instytucji naukowych w Polsce", który wyliczał m.in. biologiczne czasopisma zagraniczne będące w posiadaniu Instytutu. Instytut wydawał podobne spisy także po II wojnie światowej.

Zbiory poszczególnych placówek stanowiły niejednokrotnie podstawę wydawnictw źródłowych, np. w Gabinecie Filologicznym zaczęły ukazywać się drukiem od 1934 r. tomy "Biblioteki pisarzy polskich drugiej połowy XVIII wieku i pierwszej ćwierci XIX w", w Archiwum E.Orzeszkowej, wchodzącym w skład Gabinetu Filologicznego TNW, rozpoczęto w 1951 r. wydawanie drukiem korespondencji E. Orzeszkowej, w Gabinecie Nauk Historycznych zbiory służyły przy opracowywaniu "Bibliografii Historii Polski".

Mówiąc o znaczeniu bibliotek TNW należy jeszcze podkreślić rangę i rolę ich pracowników. Kierownictwo bibliotek powierzane było wybitnym naukowcom, np. Marceli Handelsman sprawował funkcję kierownika Gabinetu Nauk Historycznych i Biblioteki Centralnej, Gabriel Korbut, a po nim Julian Krzyżanowski pełnili funkcje kierowników Gabinetu Filologicznego. Pracownicy bibliotek musieli mieć odpowiednie kwalifikacje, np. pracowników Biblioteki Centralnej mianował Zarząd po przedstawieniu przez nich świadectwa złożenia państwowego egzaminu bibliotekarskiego /patrz Regulamin Biblioteki z 1949 r./. W innych bibliotekach funkcje bibliotekarzy spełniał nieraz młodszy personel naukowy, w wielu wypadkach prace prowadzili fachowi bibliotekarze, np. Aniela Gruszczyńska-Szwejczerowa w bibliotece centralnej Instytutu Biologii Doświadczalnej /od 1934 r./, Zygmunt Kobrzyński w bibliotece Gabinetu Matematycznego /od 1937 r./, Zbigniew Daszkowski, faktyczny kierownik Biblioteki Centralnej TNW po II wojnie. Powstała w ten sposób kadra wysoko kwalifikowanych bibliotekarzy naukowych, prowadzących umiejętnie sieć bibliotek Towarzystwa i odgrywających znaczną rolę w środowisku zawodowym.

P r z y p i s y

1. Jest to skrót pracy magisterskiej pt. Biblioteki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w latach 1907-1952 napisanej w 1974 r.

pod kierunkiem doc. dr hab. Barbary Bieńkowskiej. Maszynopis pracy złożony jest w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej UW.

² B.Nawroczyński, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa 1950, s. 16.

³ M.Handelsman, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1907-1932, w: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa 1932, s. 60.

⁴ Patrz kolejne Statuty TNW: Statut TNW z 1928 r. "Rocznik TNW". R. 21: 1928, s. 84-101; Statut TNW z 1930 r. "Rocznik TNW". R.23: 1930, s. 102-124; Statut TNW z 1935 r., w: B.Nawroczyński, TNW, s. 123-140; Statut TNW, Warszawa 1951, s. 21.

⁵ Dzieje TNW zawarte są w następujących pracach: B.Nawroczyński, Towarzystwo Naukowe Warszawskie s.155, M.Handelsman, Towarzystwo Naukowe Warszawskie. 1907-1932, s. 59-72; M.Kridl: TNW w latach 1907-1914. "Książka". R. 14: 1914, s. 129-137; "Rocznik TNW" /do 1913 r.: Sprawozdanie ze stanu i działalności TNW/.1908-1952 /brak lat 1919-1925/ /za lata od połowy 1921 do połowy 1923 r. - Sprawozdania z czynności TNW/; W.Rolbiecki, Polskie towarzystwa naukowe ogólne w latach 1944-1964 jako forma organizacji i działalności naukowej, Wrocław 1966, s. 152, Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, t. 36; W.Rolbiecki, Towarzystwa Naukowe w Polsce, Warszawa 1972, s. 287. Biblioteka Wiedzy Powszechnej. Omega. 225; Towarzystwo Naukowe Warszawskie. Posiedzenie doroczne z dnia 23 listopada 1947 r. w 40-lecie założenia TNW, Warszawa 1948, s. 32.

⁶ M.Dembowska, Biblioteka PAN w Warszawie, "Roczniki Biblioteczne" R. 15: 1971, z. 1-2, s. 174.

⁷ Coroczny wzrost księgozbioru TNW od 1909 r. ilustruje tabela nr I zamieszczona w maszynopisie pracy magisterskiej. W 1939 r. księgozbiór liczył ok. 15000 tytułów.

⁸ Wzrost, wymiany ilustruje tabela nr II zamieszczona w maszynopisie pracy magisterskiej. W 1937 r. Towarzystwo prowadziło wymianę z 168 instytucjami krajowymi i 691 zagranicznymi.

⁹ Listę ofiarodawców podaje praca: B.Bieńkowskiej, Z.Sidorowicz, Księgozbiór byłego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. "Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej". Seria A 6: 1962, s.117-121.

- 10 Archiwum PAN sygn. I-2 "Zespół akt TNW" /dalej cytuję jako rps/. rps, teka 16 "Regulaminy i instrukcje", s. 13-14.
- 11 Rps, teka 66 "Rada Pracowni Naukowych. 1913-1926", s. 38-39.
- 12 Całość obrad Komisji Bibliotecznej: Rps, teka 40.
- 13 "Sprawozdania TNW" R.5: 1912, s. 70.
- 14 Tamże, s. 71.
- 15 Rps, teka 16 "Regulaminy i instrukcje", s. 13-14.
- 16 "Rocznik TNW" R. 9: 1916, s. 65.
- 17 Rps, teka 37 "GNH. 1918", s. 14-15.
- 18 Rps, teka 46 "Biblioteka TNW 1933-1934, s. 36.
- 19 "Rocznik TNW". R. 43: 1950, s. 58.
- 20 L.Łoś, Biblioteki Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1973, s. 38.
- 21 Informacje uzyskane od obecnych pracowników Biblioteki PAN.
- 22 Księgozbiór Biblioteki Centralnej TNW charakteryzuje praca: B.Bieńkowska, Z.Sidorowicz, o.o., s. 45-134. Nadto uzupełnieniem wiadomości o rękopisach z poszczególnych bibliotek TNW /nie tylko z Biblioteki Centralnej/ jest Katalog rękopisów BUW, t. 2. Oprac. Helena Kozerska, Wanda Stummer, Warszawa 1973, s. 5-12.
- 23 Rps, teka 66 "Rada Pracowni Naukowych, 1913-1926", s. 179-181. Sprawy poszczególnych Zakładów Naukowych regulowały kolejne Statuty TNW: z 1928 r., z 1930 r., z 1935 r., z 1951 r.
- 24 "Rocznik TNW" R. 28: 1935, s. 24.
- 25 Z.Kempka, Biblioteka IBL w Warszawie, "Przegląd Biblioteczny". R. 27: 1959, z. 1/2, s. 91.
- 26 "Rocznik TNW" R.8: 1915, list Korbuta, s. 66-68.
- 27 "Rocznik TNW". R. 29: 1936, s. 27.
- 28 Są to liczby przybliżone, gdyż inwentarze zginęły w czasie wojny, por. "Rocznik TNW". R. 31/38: 1938/ 45, s. 27.
- 29 Rps, teka 301 "Komisja Likwidacyjna", s. 53-54.
- 30 "Rocznik TNW" R. 45: 1952, s. 37.
- 31 Materiały do spisu instytucji i towarzystw naukowych w Polsce, "Nauka Polska". T. 7: 1927, s. 209-210.

32 J. Rużyłło-Stasiakowa, Biblioteka IBL. "Rocznik Bw". R. 2: 1966, s. 4-5; Z. Kempka, Biblioteka IBL w Warszawie, s. 94-95.

33 Z księgozbioru korzystano w lektorium Seminarium Historii Literatury UW, gdyż początkowo w Pałacu Staszica nie uruchomiono czytelnii.

34 Informacje uzyskane w Bibliotece IBL PAN od jej pracowników.

35 "Rocznik TNW". R. 10: 1917, s. 28-29.

36 "Sprawozdania TNW". R. 6: 1913, s. 24.

37 Coroczny wzrost księgozbioru Gabinetu ilustruje tabela nr III zamieszczona w maszynopisie pracy magisterskiej. W 1937 r. księgozbiór liczył 3111 tytułów.

38 "Sprawozdania TNW" R.6: 1913, s. 24.

39 Rps, teka 40 "GNH i Biblioteka". 1925, s. 99.

40 Rps, teka 35 "GNH. 1913", s. 85.

41 Liczbę korzystających ze zbiorów Gabinetu podaje tabela nr IV zamieszczona w maszynopisie pracy magisterskiej.

42 Rps, teka "Depozyty - TNW" znajdująca się w Bibliotece Instytutu Historii UW.

43 Informacje uzyskane w Bibliotece Instytutu Historii UW.

44 "Rocznik TNW" R. 8: 1915, s. 73.

45 W 1951 r. TNW przejęło cały majątek Kasy im. Mianowskiego.

46 "Rocznik TNW" R. 44: 1951, s. 64.

47 Tamże, s. 42.

48 Patrz: Rozdział I - Biblioteka Centralna TNW.

49 M. Dembowska, Biblioteka PAN w Warszawie, s. 177.

50 "Rocznik TNW" R. 7: 1914, s. 91.

51 "Rocznik TNW" R. 22: 1929, s. 37.

52 "Rocznik TNW" R. 27: 1934, s. 35.

53 "Sprawozdania TNW" R. 6: 1913, s. 36-37.

54 Nie udało mi się ustalić, przy jakiej instytucji powstała pracownia.

- 55 "Rocznik TNW" R. 31/38:1938/45, s. 38.
- 56 "Sprawozdania TNW" R.6: 1913, s. 44.
- 57 "Rocznik TNW" R. 23: 1930, s. 40.
- 58 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 42. Wzrost liczbowy zbiorów ilustruje tabela nr V na s.105 maszynopisu pracy magisterskiej.
- 59 "Rocznik TNW" R. 40: 1947, s. 42.
- 60 "Sprawozdania TNW" R.6: 1913, s. 47-48.
- 61 "Rocznik TNW" R. 10: 1917, s. 91.
- 62 "Sprawozdania TNW" R. 5: 1912, s. 51-52.
- 63 Rps teka 11. "Protokoły posiedzeń Zarządu. 1918-1928", s.869.
- 64 "Rocznik TNW" R. 7: 1914, s. 91.
- 65 Rps, teka 9 "Protokoły posiedzeń Zarządu 1909-1914", s. 199.
- 66 "Rocznik TNW" R. 25: 1932, s. 50.
- 67 "Rocznik TNW" R. 7: 1914, s. 91.
- 68 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 43.
- 69 Rps, teka 59 "Pracownia Radiologiczna 1939-1940", s. 22.
- 70 "Sprawozdania TNW" R. 6: 1913, s. 35.
- 71 "Rocznik TNW" R. 7: 1914, s. 91.
- 72 "Rocznik TNW" R. 11: 1918, s. 39.
- 73 "Rocznik TNW" R. 31/38: 1938/45", s. 26.
- 74 Rps, teka 53 "Biuro meteorologiczne i pracownia mechaniczna. 1912-1925", s. 24-27.
- 75 "Rocznik TNW" R. 11: 1918, s. 75.
- 76 "Sprawozdania TNW" R. 6: 1913, s. 36.
- 77 Rps, teka 54 "Obserwatorium Astronomiczne. 1912-1926", s. 19.
- 78 "Rocznik TNW" R. 24: 1931, s. 46.
- 79 Rps, teka 52 "Biblioteka i zielnik po Fr.Błońskim i Fr.Kamieńskim. 1912-1926", s. 175-176.
- 80 "Sprawozdania TNW" R. 6: 1913, s. 11.
- 81 "Rocznik TNW". R. 11: 1918, s. 75.

- 82 A.Skirgiełło, Z.Sidorowicz, Księgozbiór F.Błońskiego. "Wiadomości Botaniczne", t. 9: 1965, z. 2, s. 150-151.
- 83 Rps, teka 52, s. 30-68.
- 84 A.Skirgiełło, Z.Sidorowicz, Księgozbiór F.Błońskiego, s.152.
- 85 Z.Sidorowicz, Cenny księgozbiór odnaleziony po 15 latach, "Problemy". R. 17: 1961, nr 4, s. 292.
- 86 A.Skirgiełło, Z.Sidorowicz, Księgozbiór F.Błońskiego, s. 150.
- 87 "Rocznik TNW" R. 29: 1936, s. 27.
- 88 "Rocznik TNW" R. 31/38: 1938/45, s. 29.
- 89 B.Nawroczyński, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, s. 41.
- 90 "Rocznik TNW" R.30: 1937, s. 29.
- 91 "Rocznik TNW" R. 45: 1952, s. 40.
- 92 "Rocznik TNW" R. 44: 1951, s. 44.
- 93 Całość informacji dotyczących losów Gabinetu po 1952 r. uzyskałam od pani Marii Mostowskiej i pani Ewy Hitezenko z Biblioteki Instytutu Matematycznego.
- 94 "Rocznik TNW" R. 21: 1928, s. 33.
- 95 "Rocznik TNW" R. 24: 1931, s. 43.
- 96 "Rocznik TNW" R. 25: 1932, s. 46.
- 97 "Sprawozdania TNW" R. 5: 1912, s. 19.
- 98 Tamże, s. 19.
- 99 "Rocznik TNW" R. 11: 1918, s. 34.
- 100 K.Stołyhwo, Sprawozdanie ze stanu i działalności Pracowni Antropologicznej TNW za rok 1911/12, Warszawa 1913, s. 1.
- 101 Rps, teka 18 "Pracownia antropologiczna. 1911-1920", s. 319-323.
- 102 Rps, teka 21 "Protokoły posiedzeń Zarządu.1911-1918", s. 199; 1002.
- 103 Patrz: Regulamin INA z 7 maja 1921 r., Rps teka 30 "INA. 1922-1924", s. 51-54.
- 104 Tamże.
- 105 "Rocznik TNW" R. 31/38: 1938/45, s. 35-36.

- 106 "Rocznik TNW" R. 43: 1950, s. 89.
- 107 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 39.
- 108 Rps, teka 31 "Akta Sekcji Orientalistycznej przy TNW. 1923", s. 2-3.
- 109 W. Antoniewicz, Powstanie i losy Muzeum Archeologicznego im. B. Majewskiego, "Światowid". T. 13: 1929, odbitka s. 2-3.
- 110 Akt Darowizny, "Światowid". T. 12: 1924/1928, s. 154-157.
- 111 "Rocznik TNW" R. 39: 1946, s. 18.
- 112 "Rocznik TNW" R. 23: 1930, s. 38.
- 113 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 40.
- 114 Informacje uzyskane od p. mgr Władysławy Kolago, pracownicy biblioteki PMA.
- 115 "Rocznik TNW" R. 31/38: 1938/45, s. 35-36.
- 116 K. Stołyhwo, Sprawozdanie za 1924/25, s. 13.
- 117 "Rocznik TNW" R. 26: 1933, s. 32.
- 118 Rps, teka 30, s. 124-125.
- 119 Przypuszczenia takie nasunęły mi się po wizycie w bibliotece Państwowego Muzeum Archeologicznego.
- 120 Informacje uzyskane od p. doc. dr Andrzeja Wiercińskiego.
- 121 Informacje uzyskane od p. dr Hanny Delimat.
- 122 Informacje uzyskane od p. Antoniny Hassowej.
- 123 Instytut im. Nenckiego przy TNW. Organizacja, działalność, środki /za lata 1920-1927/, Warszawa 1928, s. 7-8.
- 124 Kolejne zakłady Instytutu zob. W. Niemirko, Instytut Biologii Doświadczalnej, w: Pięćdziesiąt lat działalności Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego 1918-1966, Warszawa 1968, s. 8-9.
- 125 Tamże, s. 18-19.
- 126 Rps, teka 39 "Gabinet Nauk Historycznych i Biblioteka. 1922", s. 174.
- 127 B. Chwalewik: Zbiory polskie... T. 2, Warszawa 1927, s. 323.
- 128 Patrz przypis 126.

- 129 Patrz przypis 127.
- 130 Patrz przypis 127.
- 131 Instytut im. Nenckiego przy TNW... /za lata 1929-1927/,
s. 56.
- 132 Instytut im. Nenckiego przy TNW... /za lata 1928-1935/,
s. 35.
- 133 W.Niemirko, Instytut Biologii Doświadczalnej im. M.Nenckiego. "Nauka Polska" R. 11: 1963, nr 3, s. 97.
- 134 "Rocznik TNW" R. 31/38: 1938/45, s. 34.
- 135 "Rocznik TNW" R. 24: 1931, s. 36.
- 136 "Rocznik TNW" R. 28: 1935, s. 30.
- 137 Instytut Biologii Doświadczalnej im. M.Nenckiego, Warszawa 1933 /Druk ulotny/.
- 138 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 36.
- 139 Instytut im. M.Nenckiego przy TNW... /za lata 1928-1935/,
s. 66.
- 140 Kronika. "Nauka Polska", vol. 24: 1939, s. 302.
- 141 J.Wiszniewski, Polska Stacja Biologiczna w Pińsku. "Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa". T. 10: 1937, nr 4, s. 434.
- 142 Informacje uzyskane od p. mgr Henryka Adlera.
- 143 H.Adler, Biblioteka Instytutu Biologii..., Pięćdziesiąt lat... Instytutu Biologii..., s. 157.
- 144 Instytut im. Nenckiego przy TNW /za lata 1920-1927/, s. 56.
- 145 "Rocznik TNW" R. 30: 1937, s. 36.
- 146 H.Adler, o.c., s. 158.
- 147 Instytut im. Nenckiego przy TNW... /za lata 1920-1927/,
s. 12.
- 148 Orientacyjne dane obliczone na podstawie "Roczników TNW" za lata 1927-1936.
- 149 H.Adler, o.c., s. 156.
- 150 Tamże, s. 158.
- 151 Tamże, s. 159.
- 152 Informacje uzyskane od p.mgr Henryka Adlera.